

FOINIK (FÉNIX)

sboru a „pomocnice“ mnohých včetně apoštola Pavla (Ř 16,1n; označení funkce je technické jen částečně). Měla odevzdat Pavlův dopis a apoštol adresáty listu žádá, aby se jí dostalo dobrého přijetí. E. J. Goodspeed (*HTR* 44, 1951, str. 55nn) zastává názor, že Ř 16 představuje samostatný dopis do Efezu s prosbou, aby ji níže jmenovaní ochotně přijali. Byly by však takové nepřímé zmínky nutné?

Jméno („zářící“) je příjmením Artemidy. V *MM* (s. v. *koimaomai*) autoři citují zajímavý epitaf „Druhá Foibé“, diakonka. Dále viz M. D. Gibson, *Expt* 23, 1911–12, str. 281. A.F.W.

FOINIK (FÉNIX)

1. Mýtický pták, o němž se ve starověku říkalo, že se narodil z mrtvých těl svých rodičů. Někteří z prvních křesťanů (Tertullian, *De Resurr.* 13. 6; sr. *1 Klement* 25) v tom viděli analogii se vzkříšením a dokazovali ji Ž 92,13 (LXX 91,13), ale *foinix* v tomto verši jasně znamená „palma“.

2. Přístav, kam směřovali námořníci k přezimování, přestože je Pavel před tím varoval (Sk 27,12). Údaje, které poskytuje Strabón, Ptolemaios a jiní autoři, by mohly naznačovat, že se jedná o oblast mysu Mourou, kde je jediným bezpečným přístavem J Kréty dnešní Loutro (James Smith, *Voyage and Shipwreck of St. Paul*⁴, 1880, str. 90n). Lukáš však říká, že Fénix „je otevřený k jihozápadu a severozápadu“, tj. k Z, zatímco Loutro naopak na V. Od zátoky otevřené na Z jej odděluje úzký poloostrov, ale tato zátoka neposkytuje dobrý úkryt. Smith trvá na nebezpečí Z vánic v zimě a domnívá se, že Lukáš měl na mysli směr, ke kterému vítr foukal, tedy SV a JV. Toto tvrzení je však nepřikázané bez dokladů, že se změnil námořní idiom. Ramsay si myslí, že Lukáš špatně pochopil Pavlovo vyprávění, ale nechal otevřenou možnost změny pobřežní linie (sr. *HDB*). Ogilvieovy výzkumy poslední doby dospěly k těmto závěrům: Z zátoka byla kdysi lépe chráněna, ale zemětřesení zatarasilo přístupovou cestu, která se v klasických dobách nacházela na SZ. Zůstával vstup otevřený na JZ a již nepoužívaná Z zátoka dnes nese jméno Finika. Ogilvie také zjistil, že místy jsou zimní větry směru S a V – ve Sk 27 způsobil katastrofu VSV vítr.

BIBLIOGRAFIE. J. B. Lightfoot o *1 Klement* 25; J. Smith, *op. cit.* str. 87nn, 251n.; R. M. Ogilvie, *JTS*, n. s. 9, 1958, str. 308nn. A.F.W.

FORTUNÁT Člen korintské skupiny, která byla pro Pavla požehnaná v Efezu (1 K 16,17n). Jinak o něm nic nevíme. Jméno je latinské a docela běžné. Jednalo se pravděpodobně o otoka. Neopodstatně se předpokládalo, že spolu s Achaikem patřili do rodiny *Štěpána (sr. 1 K 16,15), nebo dokonce Chloé (1 K 1,11). Je lákavé najít Fortunáta „po čtyřiceti letech“ v *1 Klementově listu* 65, ale podle Lightfoota (*St. Clement of Rome*, 1, str. 62; 2, str. 187) není jisté, že Klementův Fortunát byl Korintčan. A.F.W.

FRÝGIE Pás země podél Z rozvodí velké Anatolské náhorní roviny. Na S zasahovalo do údolí horního Sangaria, na JZ do údolí Maeandru a na JV až po Ikoniu. Frýgijci vytvořili (legendární?) království Midas. V době attalských králů Pergamonu byli vystaveni přímému vlivu helénismu a v r. 116 př. Kr. Římané

začlenili většinu Frýgie do své provincie Asie. V výběžek (Phrygia Galatica) se v r. 25 př. Kr. stal součástí provincie Galacie. Na Římany udělal silný dojem frýžský extatický kult Kybelé a za velkoryse zbudovanými hrobkami, pravděpodobně montanistickými, je třeba hledat projevy národního fanatismu. Pocházejí z 2. stol. po Kr. a představují nejstarší dochované stavební projevy křesťanství. Nemáme však žádný důkaz o existenci skutečné křesťanské církve v NZ době. Sbory, které teoreticky spadají do Frýgie (Laodíkea, Hierapolis, Kolosy, Pisidská Antiochie a pravděpodobně Ikonion), byly založeny v ř. komunitách. Právě z těchto společenství většinou pocházeli židé, kteří přicházeli do Jeruzaléma (Sk 2,10). Pokud nerozumíme Ko 2,1 tak, že vylučuje Pavlovu návštěvu (což je možné), pak bychom přirozeně předpokládali, že o prvních třech výše uvedených městech, ležících na horním Maeandru, se mluví ve Sk 16,6 a 18,23. Pokud tomu tak není, je možné přiklonit se k názoru, že výraz „galatská krajina a Frýgie“ označuje Frýgii Galatskou a vztahuje se konkrétně na sbory v Ikoniu a Pisidské Antiochii. Jinak nelze určit učedníky, které Pavel ve „Frýgii“ zanechal.

BIBLIOGRAFIE. Strabón, 12; J. Friedrich, *RE*, 20, 1, str. 781–891; W. M. Ramsay, *Cities and Bishopsis of Phrygia*, 1895–7; A. H. M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, 1937; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, 2 sv., 1950; W. M. Calder, *AS* 5, 1955, str. 25–38. E.A.J.

GAAL (hebr. *ga'al*). Syn Ebedův; LXX(B) *Iobel* připomíná hebr. *’obed* = služebník (sr. Moore, *ICC*, *Judges*, str. 256 a Sd 9,28). Vůdce skupiny, která přišla do Šekemu za vlády Abimeleka, aby využila nespokojenosti ve městě. Její aktivity Abimeleka donutily, aby na Šekem zaútočil. Gaala a jeho muže vyhnal Abimelekův místodržitel, ale Abimelek se městu pomstil za to, že Gaalovo tlupu podporovalo (Sd 9,22–45). J.P.U.L.

GABBATHA Aramejské slovo označující „kopec“, „vyvýšeninu“; je to místní výraz pro určité vyvýšené místo.

Gabbatha se používá stejně jako výraz „Dláždění“ (*lithostrōton*, EP „Na dláždění“), ale nepopisuje přesně tutéž věc. Jak čteme v J 19,13, jedná se o „místo“ nazývané budto Výšina, nebo Dláždění. Lze se domnívat, že dláždění bylo položeno za Heroda před jeho palácem v Horním Městě (v SZ rohu první S hrady). Tento palác byl oficiálním sídlem římských guvernérů včetně Piláta, jak vyplývá z popisu události od Josepha.

Ř. *lithostrōton* používali Římané k označení vydlážděného prostranství z marketerie (*opus sectile*) nebo z dlaždic. Víme, že se oba typy v době Herodově používaly – marketerie v Jerichu (šlo o kladení kamenů, někdy barevných, do určitého vzoru) a ploché kameny v Jeruzalémě, především v ulicích a terasách před mohutnými zdmi Chrámové hory (nedávno objevené Mazarem). Archeologové odkryli základy tohoto chrámu v Horním Městě, ale vrchní stavba chyběla. Na dláždění zatím nenarazili.

Oblíbené místo křesťanských poutníků, jež se nachází v klášteře Sijónských sester, označované jako Dláždění, je třeba odmítnout. Zastánci této hypotézy se mylně domnívají, že Ježíše přivedli k soudu do An-

toniovy pevnosti na Chrámové hoře. Pilátovým sídlem byl palác v Horním Městě. Navíc se poloha Dláždění příliš neshoduje s pozicí pevnosti Antonia. Je pravděpodobně součástí veřejného náměstí při V bráně Hadrianovy Aelia Capitolina. Když Římané pod Titovým vedením napadli Antonii (v době prvního povstání), nádrže pod ním byly zasypány a na ně postaveny oblační stroje. V Ježíšově době šlo o otevřenou nádrž vně zdi Antonie. Dláždění, které bylo na ně položeno a které se ukazuje jako *lithostrōton*, tedy ještě neexistovalo. J.P.K.

GABRIEL (hebr. *Gabriel* = Boží muž nebo Boží síla). Jeden ze dvou andělů, kteří jsou v Bibli označeni jménem (druhým je *Mikael). Byl poslán, aby vyložil Danielovo vidění (Da 8,16) a aby mu předal prorocího ohledně sedmdesáti týdnů (Dn 9,21). Někteří vykladači Písma označují jako Gabriela i anděla z Da 10,5nn.

V nekanonické židovské literatuře je Gabriel jedním z archandělů „andělů přítomnosti“, kteří stojí před Božím trůnem, chválí Hospodina a přimlouvají se za lidi (Tób 12,15; *Jubilea* 2,2; IQH 6,13; IQSb 4; *Závět' Léviho* 3,5,7; sr. L 1,19; Zj 8,2). Jeho jméno se objevuje ve spojení s dalšími třemi archanděly – Mikaelem, Sarielem (nebo Urielem) a Rafealem (*1 Henoch* 9,1; IQM 9,15; sr. *1 Henoch* 40,6; 54,6; *Sibylliny věštby* 2,215 [některé rukopisy]; *Rabbachovy součty* 2,10), nebo vystupuje jako jeden ze sedmi spolu s Urielem, Rafealem, Raguelem, Mikaelem, Sarielem (nebo Saraqaelem) a Rameielem (*1 Henoch* 20). Gabrielovým konkrétním úkolem je bdít nad rájem (*1 Henoch* 20,7). Zničil předpotopní obry (*1 Henoch* 10,9) a spolu s ostatními archanděly se zúčastnil posledního soudu (*1 Henoch* 90,21n; sr. 54,6; *Sibylliny věštby* 2,214–219; 1 Te 4,16; Zj 8,2). Targúmy a rabínská literatura často považují za Gabriela nebo Mikaela nepojmenované anděly v SZ.

V NZ Hospodin poslal Gabriela k Zachariášovi, aby mu oznámil narození Jana Křtitele (L 1,11–20), a k Marii, aby ji připravil na Ježíšovo narození (L 1,26–38). Sám sebe popisuje slovy „Já jsem Gabriel, který stojí před Bohem“ (L 1,19) a tím se označuje za archanděla (sr. Tób 12,15). R.J.B.

GÁD („Štěstí“).

1. Sedmý Jákobův syn, první s Lejinou služkou Zilpou (Gn 30,10n). Když Jákob vstoupil se svou rodinou do Egypta, měl Gád již sedm synů (Gn 46,16). Jákob prorokoval Gádovým potomkům těžký život, ale předpověděl, že své rány vrátí (Gn 49,19). Podobná slova se znovu objevují později v Mojžišových požehnáních (Dt 33,20n).

2. Izraelský kmen Gádovců a území, které jim patřilo. V Mojžišově době měl kmen sedm čeledí (Nu 26,15–18) a vedl jej a zastupoval Eljásaf (Nu 1,14; 2,14; 7,42; 10,20). Gádovci vyslali jednoho zvěda pro průzkum Kenaanu (Nu 13,15). Když Izrael došel k moábským rovinám, Rúbenovci, Gádovci a polovina Manasesova kmene požádali, aby se mohli usídlit v Zajordánii a dostali svůj dědičný podíl v zaslíbené zemi tam, neboť *Gileád představoval vhodné místo pro jejich velká stáda. Mojžiš s tím souhlasil pod podmínkou, že nejdříve pomohou ostatním izraelským kmenům usídlit se v Z Palestíně (Nu 32). Gádovci a Rúbenovci tedy rychle opravili města (včetně Atarótu)

a postavili ohrady, aby chránili své rodiny i svá stáda (Nu 32,34–38, sr. 26–27). Průběžně se připravovali splnit to, co slíbili, a skutečně svým bratřím pomohli (Joz 22,1–8). Potom došlo k události s oltářem svědectví (Joz 22,9–34). Kmenovým územím Rúbenovců a Gádovců se stalo bývalé emorejské království krále Sichona. Rúbenovci dostali území od *Aróeru na břehu Amónu směrem na S k hranici vedoucí od ústí Jordánu na V k oblasti Chešbónu (Joz 13,15–23). Na S od této hranice vlastnili Gádovci celý J Gileád, od jordánského údolí na V až k hornímu J–V toku Jaboku (hranice s Amónem) a na S až k V–Z toku dolního Jaboku. Kromě toho jim byla přidělena ještě další dvě místa, která neležela ve výše uvedeném území: za prvé celé údolí Jordánu (dříve Sichonovo území) mezi Mrtvým mořem a Galilejským (neboli Kineretským) mořem, za druhé oblast *Machanajim (např. S–V toku Jaboku) s úrodným pásem, který lemují V stranu S Gileádu směrem na S přes Džebel Kafkafa k strategickému Rámot-gileádu v dnešním Tell Ramítu, 32 km SV od Jeraše (sr. Joz 13,24–28). Chešbón na území Gádovců se stal lévijským městem (Joz 21,38n). Z toho důvodu lze zřejmě číst Joz 13,16n takto: „Patřilo jim (Rúbenovcům) území od Aróeru... celá náhorní rovina až k Médebě, [k] Chešbónu...“ (upraveno pouze přidáním jednoho písmene, lokativu -h). Díbón a další města by při nejizřejším bodem Gádu. Gádovci se bezpochyby v době soudců dotkli strasti zajordánského Izraele (např. Sd 10–12). Za Saulovy vlády poskytovaly zalesněné gileádské kopce Gádu útočiště (1 S 13,7) a Gádovci se spolu s dalšími přidali k prchajícímu Davidovi a podporovali jej, aby se stal králem (1 Pa 12,1,9–16,38n). Gádovci se také podíleli na Davidově správě a podržovali se jí (2 S 23,36; 24,5; 1 Pa 26,32). Na Moábském kameni asi z doby 840/830 př. Kr. přese král Měša, že Gádovci dlouho pobývali v zemi Atarótu. Krátce poté za vlády Jehúa damašský Chazael celý Gileád včetně Gádu smetl (2 Kr 10,32n). V 8. stol. př. Kr. se území obývané Gádovci zjevně rozšířilo na SV k Bášanu (1 Pa 5,11–17), dokud Tiglat-pileser III. neodvedl zajordánské kmény do exilu (2 Kr 15,29; 1 Pa 5,25n). Potom znovu Gád obsadil Amónovci (Jr 49,1–6). V Ezechielově vidění kmenových podílů tvoří Gád nejizřejší část (48,27–28). Geografické údaje poskytují D. Baily, *Geography of the Bible*², 1974, str. 210nn, 221nn, 227–232.

3. Prorok nebo věstec, současník Saula a Davida. Davidovi radil, aby odešel z Moábu do Judska (1 S 22,5). Později Hospodin prostřednictvím Gáda nabídl Davidovi, aby si vybral jeden ze tří možných trestů za to, že svévolně provedl sčítání lidu. Poté Davidovi přikázal, aby postavil na Arávně humnu oltář (2 S 24,10nn; 1 Pa 21). Gád pomohl Davidovi a Nátanovi při organizaci chrámové hudby (2 Pa 29,25) a sepsal dějiny Davidovy vlády (1 Pa 29,29).

4. Pohanský bůžek, kterého uctivali Kenaanci jako boha štěstí a pro něhož „strojí stůl“ (Iz 65,11). (*GÁD, ÚDOLÍ). K.A.K.

GÁD, ÚDOLÍ Místo, kde začalo Davidovo sčítání lidu, je lokalizováno jako „Aróer, napravo od města, jenž je uprostřed Gádského údolí...“ (hebr. *nahal*; 2 S 24,5). V Dt 2,36 se píše „Od Aróeru, který je na břehu potoka (*nahal*) Amónu“. Protože sčítání lidu by přirozeně začalo na J hranici zajordánského území, je

právě Gádské údolí tímto místem. Některé rukopisy LXX ukazují na chybu v textu 2 S 24,5, kde by se mělo číst „směrem ke Gádu a Jazeru“. G.T.M.

GADARA, GADARENŠTÍ O gadarenské (var. gerasenské, gergesenské) krajině se v Bibli mluví jenom v příběhu o zázračném uzdravení posedlého. Slovo „gadarenský“ se objevuje v textech nebo verzích Mt 8,28; Mk 5,1 a L 8,26. Je však pravděpodobné, že původní čtení máme pouze v Mt. K zázraku téměř jistě došlo na břehu Galilejského moře, v gadarském kraji, asi 10 km JV od moře, blízko jarmúcké rokle (nebo Hieromaxu). Podle Mišny vznikla Gadara ve SZ době. V období mezi 3. stol. př. Kr. a Židovskou válkou střídavě patřila Ptolemaiovcům, Seleukovcům, Židům a Římanům. Byla jedním z měst Dekapole. O její poloze vypovídají ruiny v Umm Késu. (*GERASA)

D.F.P.

GAIUS Latinské jméno, které se několikrát objevuje v NZ bez jakéhokoli přívlastku.

1. Makedonec, o němž se píše v souvislosti s poubořením v Efezu (Sk 19,29; *ARISTARCHOS).

2. Pavlův průvodce do Jeruzaléma, jeden z těch, kdo na apoštola čekali v Troadě (Sk 20,4n), možná oficiální zástupce sboru, který se podle tradičního čtení nacházel v Derbe. Zajímavé je, že Z čtení zní „z Dübērus“ (makedonské město), na druhé straně však lze lokalizaci „z Derbe“ připsat Timoteovi (pak by Gaius byl Tesaloničan). V obou případech by však zůstal Makedoncem, takže může být totožný s I. Dokázat to však nelze. Lukáš spíše umístil dva Galatské

(Timotea jako zástupce Lystry) mezi dva Tesaloničany a dva Asijce.

3. Korinťan, jehož pokřtil Pavel (I K 1,14). V jeho domě se scházela církev a apoštol u něj pobýval při své třetí návštěvě Korintu (Ř 16,23). Vědci se opět začali přiklánět k Ramsayovu názoru, že Gaius bylo příjmení Tita *Justa (Sk 18,7). Origenes (Ř 16) zmiňuje tradici, že se stal prvním biskupem v Tesalonice.

4. Adresát 3. listu Janova. Starší chválí jeho opravdovost a pohostinnost (po jejímž obnovení volá) a těší se, že se s ním brzy uvidí. J. Chapman (JTS 5, 1904, str. 366nn) je ochoten jej ztotožnit s kterýmkoli z předcházejících, zvláště s 1 a 3, ale jeho konstrukce jsou pouhými dohady. Jedná se o velmi běžné jméno, a proto je možné, že označuje čtyři různé lidi.

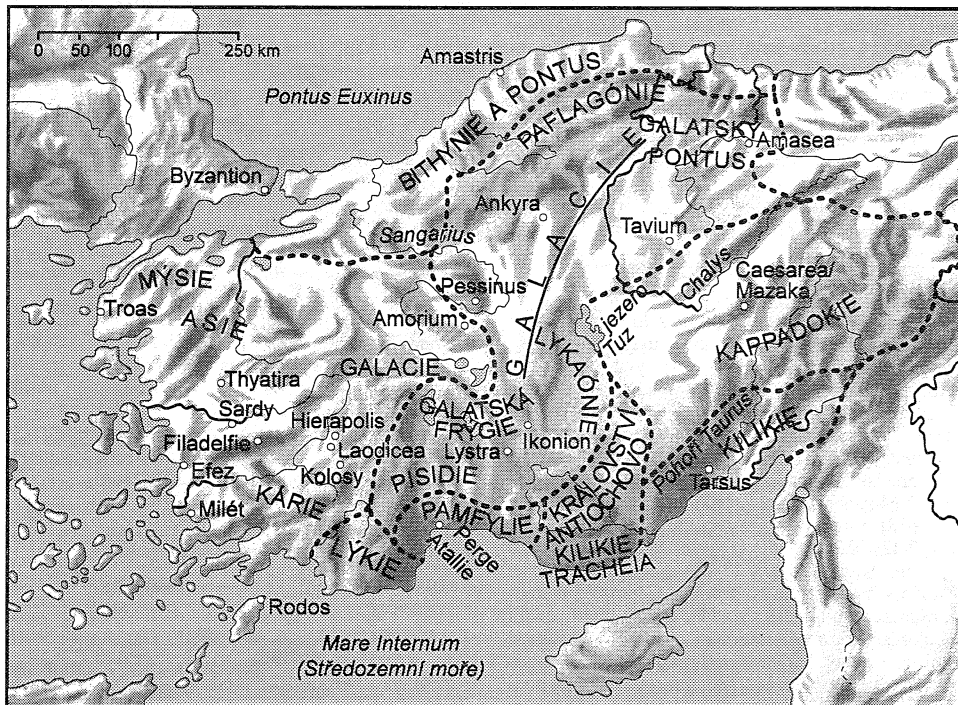
A.F.W.

GAL-ED (hebr. gal'ed = násep svědectví). Jméno valu, který vybuřoval Jákob a Lában jako památník, jenž měl připomínat jejich smlouvu, uzavřenou na S Zajordánska (Gn 31,47n; *STOUP). Lában mu dal odpovídající aramejský název *Jegar-sahaduta*. Dokumenty z počátku 2. tis. př. Kr. ukazují, že v S Mezopotámii žila směs etnických skupin. Je docela možné, že mezi nimi byli i Aramejci a že další semitské skupiny přejaly jejich dialekt. Konkrétní důkazy o existenci Aramejců v této oblasti a z této doby však neexistují (*ARAM, ARAMEJCI).

A.R.M.

GALACIE

1. Staré etnické království Galacie se rozkládalo na

Galacie, staré etnické království, které jako nová římská provincie zahrnovalo také část Pontu, Frýgie, Lykaonie, Pisidie a Isaurie.

S rozsáhlé náhorní plošiny Malé Asie a zahrnovalo velkou část údolí řeky Chalys (dnešní Kizilirmak). Během 3. stol. př. Kr. přivedla Galy do této oblasti velká populační exploze ve střední Evropě. I když nikdy nedosáhli číselné převahy, vždy vládli početnějším frýgijským a kappadockým kmenům. Nakonec se Galové rozdělili do tří kmenů, z nichž každý vlastnil jiné území: Tokmerové se usídlili na V, na hranici s Kappadokií a Pontem, a jejich hlavním městem bylo Tavium; Tolistobogiové obývali Z a sousedili s Frýgií a Bithynií, jejich metropolí se stal Pessinus; Tektoságové se zabydli uprostřed a jejich hlavním městem byla Ankyra.

2. Římská provincie Galacie. V r. 64 př. Kr. se Galacie stala vazalem Říma a po smrti posledního galatského krále Amyntase jí byl přiznán plný status římské provincie (25 př. Kr.). Nová provincie Galacie nezahrnovala pouze staré etnické území, ale také části Pontu, Frýgie, Lykaonie, Pisidie, Paflagonie a Isaurie. Provincii Galacie náležela města, která apoštol Pavel navštívil při své první misijní cestě, konkrétně Antiochie, Ikonion, Lystra a Derbe (Sk 13-14). Poslední dvě patřila mezi římské kolonie a první dvě byla romanizována za císaře Claudia. Tato centra populace lákala svou strategickou zeměpisnou polohou velké množství Římanů, Řeků a Židů.

Mimořádně složitý problém vzniká díky Pavlovi užití slova „Galacie“ v Listu Galatským (1,2). Používá tento termín v zeměpisném významu, tj. k označení starého etnického království Galacie, nebo v jeho politickém smyslu, tj. k označení římské provincie tohoto jména? NZ badatelé se ve svém pohledu na tuto otázku rozdělili do dvou stejně velkých skupin (*CHRONOLOGIE NZ).

Ze Sk 13-14 se dovidíme, že Pavel navštívil J Galacii a založil tam sbory. Působil však někdy v S Galacii? Kladnou odpověď podporují dva texty. První (Sk 16,6) říká: „... procházeli Frýgií a krajinou galatskou.“ Zastánci severogalatské hypotézy zde po „Frýgií“ chápou území, kde se nacházela Antiochie a Ikonion, a „galatská krajina“ představuje geografické nebo etnické území tohoto jména. Ramsay však pokládá sousloví *tēn Frygian kai Galatikēn chōran* za složený název jedné oblasti – frýgijsko-galatského kraje. Výrazem *chōra* („území“) se totiž oficiálně označovaly kraje, na které se římské provincie dělily. Část starého frýgijského království patřila římské provincii Galacie a část provincii Asie. Skutky 16,6 tedy hovoří o těch částech Frýgie, jež náležely do římské provincie Galacie. Tento výklad podporuje i začátek Sk 16,6: „Poněvadž jim Duch svatý zabránil zvěstovat Slovo v provincii Asii.“ Misionáři chtěli podle plánu vyrazit přímo Z směrem z Pisidské Antiochie, čímž by se dostali do provincie Asie. Místo toho však šli na S směrem k Bithynii, a tak prošli jen přes malou část Asie.

Dalším textem je verš Sk 18,23. Nacházíme zde obrácené pořadí: „Procházel galatskou krajinou a Frýgií a posiloval tam všechny učedníky.“ „Galatskou krajinou“ se tady pravděpodobně myslí „galatská Lykaonie, nazývaná tak kvůli odlišení od východní Lykaonie, která neležela v provincii Galacie, ale na území krále Antiocha“ (F. F. Bruce, *The Book of the Acts*, 1954, str. 380). „Frýgie“ by potom tedy pravděpodobně zahrnovala jak galatskou, tak asijskou Frýgií, protože tentokrát Pavlovi nikdo nebránil kázat Slovo v Asii. Přesto žádný ze zmíněných dvou textů ze Skutků neposkytuje dost dobrý důvod k domněnce, že

Galacie znamená S Galacii. Dá se tedy pochybovat, zda Pavel vůbec někdy navštívil S starého království, natož jestli tam vedl rozsáhlou misii. (*GALATSKÝM, IV).

„Galacie“ se vyskytuje v NZ ještě na dalších třech místech. 2 Tm 4,10 (varianta „Galie“) a 1 Pt 1,1 téměř jistě odkazují k římské provincii, zatímco interpretace textu „cirkvím v Galacii“ z 1 K 16,1 bude ovlivněna tím, který z uvedených dvou názorů vykladač zastává.

BIBLIOGRAFIE. W. M. Ramsay, *An Historical Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*, 1899, *passim*; SPT, str. 89-151, 178-193; *The Church in the Roman Empire*³, 1894, str. 74-111; *HDB; HDAC; IDB*; K. Lake, *BC*, 5, 1933, str. 231nn; G. H. C. Macgregor, *IB*, 9, 1954, str. 213n, 247, 252; R. T. Stamm, *IB*, 10, 1953, str. 435nn. w.w.w.

GALATSKÝM, LIST

I. Základní obsahová linie

Tento dopis psal autor s vědomím naléhavosti a ve spěchu, proto je těžké vysledovat jeho myšlenkovou stavbu. Lze je rozdělit na tyto části:

1. Pozdravy (1,1-5)
2. Nové „evangelium“ není žádným evangeliem (1,6-10)
3. Autobiografie a apologie (1,11-2,14)
  - a) Pavel dostal své pověření přímo od Krista (1,11-17)
  - b) Pavlova první cesta do Jeruzaléma po obrácení (1,18-24)
  - c) Pavlova druhá návštěva Jeruzaléma (2,1-10)
  - d) Proč Pavel oponoval Petrovi v Antiochii (2,11-14)
4. Evangelium o milosti nepodporuje hřích (2,15-21)
5. Apel na osobní zkušenosti Galatů (3,1-6)
6. Protoevangelijní smlouva s Abrahamem má přednost před Mojžíšovými zákony (3,7-22)
7. Křesťanská dospělost (3,23-4,11)
  - a) Nyní jsme dospělými syny (3,23-29)
  - b) Návrat k nezralosti (4,1-7)
  - c) Návrat do otroctví (4,8-11)
8. Další osobní výzva (4,12-20)
9. Křesťanská svoboda: dva Jeruzalémy (4,21-5,1)
10. Víra, ne skutky (5,2-12)
11. Svoboda, ne bezuzdnost (5,13-26)
12. Výzva k vzájemné pomoci (6,1-5)
13. Setba a sklizeň (6,6-10)
14. Postskriptum Pavlovou rukou (6,11-18)
  - a) Pavel teď píše sám (6,11)
  - b) Falešná a pravá chloub (6,12-16)
  - c) Známe služebníka Kristova (6,17)
  - d) Požehnání (6,18)

II. Autorství a doba vzniku

S výjimkou extrémních a atypických kruhů Van Manenovy školy (jejímž názorům se dostalo místa v *EBl*), se Pavlovo autorství Listu Galatským stalo axiomem NZ kritiky. List Galatským je tradičně uznáván jako jeden ze čtyř „hlavních“ Pavlových dopisů (další tři jsou List Římanům a 1. a 2. list Korintským). Považuje se fakticky za standard, jímž se kriticky poměruje autorství dalších dokumentů, činících si nárok na to být Pavlovým dílem.

Co se týče „severogalatské hypotézy“ ohledně místa jejího určení (viz níže IV), epistola nemohla vznik-

GALATSKÝM, LIST

nout před r. 49/50 po Kr., kdy začala Pavlova druhá misijní cesta (Sk 16,6). Pravděpodobně ji apoštol napsal po r. 52, kdy se vydal na svou třetí misijní cestu a navštívil „Galacii“ podruhé (Sk 18,23), neboť jeho zmínka o tom, že jim kázal „poprvé“ (Ga 4,13; ř. *to proteron* doslova znamená „onehdy“), ukazuje na dvě návštěvy. Z pohledu „jihogalatské hypotézy“ by epištola mohla mít dřívější datování. Ze slov „tak rychle“ (Ga 1,6) skutečně lze vyvodit, že se jedná o dobu krátce po první misijní cestě (r. 47–8 po Kr.), a „poprvé“ (Ga 4,13) by se dalo chápat z toho hlediska, že během první misijní cesty Pavel a Barnabáš navštívili jihogalatská města dvakrát, neboť šli z Pisidské Antiochie do Derbe a zase zpět (Sk 14,21).

Bližší časové určení závisí na výkladu Pavlových návštěv Jeruzaléma, jak je uvádí List Galatským. Když Pavel argumentuje, že od svého obrácení zatím neměl příležitost, aby ho Jeruzaléma apoštolové pověřili misijní službou, zmiňuje dvě příležitosti, při nichž se s nimi od té doby setkal, a popisuje, co se událo. Mluví o dvou návštěvách Jeruzaléma. K první došlo tři roky (nebo v 3. roce) po obrácení (Ga 1,18) a k další 14 let poté (Ga 2,1). První z nich je určité ta, o které se hovoří ve Sk 9,26nn, druhá bývá všeobecně ztotožňována s cestou ze Sk 15,2nn, během níž zasedala Jeruzalémská rada. Avšak:

1. Pokud Ga 2,1–10 a Sk 15,2–29 píší o stejných událostech, pak sotva alespoň jeden z nich může být zbaven podezření z uvedení špatných údajů.

2. Nelze souhlasit s tím, že Ga 2,1–10 piše o osobním rozhovoru, který měli Pavel a Barnabáš s Jakubem, Petrem a Janem ještě před veřejným jednáním. V tom případě je Pavlovo zatajení závěrů Jeruzalémské rady nepochopitelné, neboť se přímo vztahovaly k problémům Galatských.

3. Skutečnost, že v Listu Galatským nejsou uvedeny výsledky jednání, lze nejlépe vysvětlit tak, že v době, kdy je Pavel psal, rada ještě nezasedala.

4. Kdyby návštěva Jeruzaléma z Ga 2,1 byla tatáž jako ze Sk 15, pak by Pavlovi kritici jistě hned poukázali na to, že opomněl zapsat dřívější cestu zaznamenanou ve Sk 11,30 a 12,25. (Názor, že Sk 11,30 a 12,25 představují duplikát záznamu ze Sk 15 je nepřijatelný. Dnešní badatelé vysoce hodnotí přesnost vyprávění *Skutků a toto své přesvědčení obhajují silnými argumenty.) Existují pádné důvody pro ztotožnění návštěvy z Ga 2,1 s návštěvou ze Sk 11,30 a pro dataci epištoly do doby krátce před Jeruzalémským jednáním, asi r. 48/49. Událost z Ga 2,12 by se měla pravděpodobně dávat do souvislosti se Sk 15,1.

III. Okolnosti vzniku

List Galatským je určen Pavlovým konvertitům, jimž hrozilo bezprostřední nebezpečí znehodnocení evangelia křesťanské svobody prvky židovského legalismu. Mezi nimi zaujímala první místo obřízka, ale také sem spadalo dodržování židovského kalendáře (Ga 4,10) a možná i předpisy týkající se jídla. Galatské sbory zřejmě navštěvovali též přívrženci judaismu, kteří zpochybňovali Pavlův apoštolát a trvali na tom, že vedle víry v Krista, kterou hlásal, je ke spasení nutné dát se obřezat a i jinak se podřídit židovskému Zákonu. Když se to Pavel dověděl, spěšně jim napsal dopis, v němž zavrhl učení směřující milost a Zákon. Označil ho jako „jiné“ evangelium, odlišné od toho, které jim zvěstoval v Kristově jménu (jejich učení vlastně ani evangeliem není). Naléhal na čtenáře, aby se pevně přidrželi nově nalezené svobody a nedali na

sebe vložit jeho otroctví.

IV. Záměr

Epištola je adresována „církvím v Galacii“ (1,2). Toto určení není jednoznačné, neboť výraz „Galacie“ se v 1. stol. po Kr. používal ve dvou významech: mohl označovat etnickou Galacii uprostřed Malé Asie, nebo mnohem větší římskou provincií *Galacii. Jestliže Pavel poslal dopis obyvatelům etnické Galacie (názor J. B. Lightfoota a většiny starších vykladačů), pak musíme předpokládat, že se jedná o oblast, kterou Pavel navštívil ve Sk 16,6 a 18,23 (nebo alespoň v jednom z těchto případů). Ale tyto texty je třeba pravděpodobně vykládat jinak. Ve skutečnosti totiž existuje jen málo důkazů, že Pavel vůbec někdy navštívil etnickou Galacii, zatímco mnohé nasvědčují tomu, že působil v J oblasti provincie Galacie a založil tam sbory. Názor, že epištola byla adresována etnické Galacii se obvykle nazývá „severogalatská hypotéza“. „Jihogalatská hypotéza“ naopak předpokládá, že Pavel poslal dopis sborům v Pisidské Antiochii, Ikoniu, Lystře a Derbe. Všechna tato města totiž leží na J římské provincie a Pavel s Barnabášem v nich ustavili sbory při své první misijní cestě (Sk 13,14–14,23).

Proti „jihogalatské“ hypotéze se obvykle argumentuje tím, že by z hlediska psychologického bylo absurdní, aby Pavel oslovoval své čtenáře jako „Galatské“ (Ga 3,1), když vlastně nebyli etnickými Galatšany. Odpovídáme, že sice patřili k různým etnickým skupinám (Frýgijci a Lykaonáři), avšak jaké jiné společné pojmenování by pro ně šlo zvolit než jejich společný politický jmenovatel „Galatští“? (Podobně by dnešní pisatel při oslovení skupiny složené z Čechů, Moravanů a Slezanů pravděpodobně použil výrazu „Češi“ v jeho politickém významu, zatímco ve svém etnickém významu by se vztahoval pouze na její české členy.)

V. Hlavní argumenty

Jestliže nelze udělat logickou analýzu dopisu, můžeme alespoň vysledovat hlavní argumenty, kterých Pavel použil při obraně pravé svobody evangelia. Zde je jejich stručný výčet:

1. Evangelium, které Pavel zvěstoval, obdržel přímo od Krista. Dostalo se k posluchačům z pověření Kristovy autority, nikoli Pavlovy (1,11nn).

2. Proti Pavlovu tvrzení, že byl pověřen přímo Kristem, někteří argumentovali, že všechnu apoštolskou autoritu a službu zprostředkuje Jeruzalémský sbor a poněvadž se Pavlovo učení i činnost liší od Jeruzalémského modelu, jsou neplatné. Apoštol na to reaguje tím, že popisuje své návštěvy Jeruzaléma, k nimž došlo v době mezi jeho obrácením a napsáním této epištoly. Ukazuje, že Jeruzalémská starší neměli příležitost pověřit jej službou, ale uznali jeho apoštolské poslání (mezi pohany), které již předtím dostal od Krista (1,15–2,10).

3. Kdyby se smíření s Bohem dalo dosáhnout prostřednictvím obřízky a dodržování Zákona, byla by Kristova smrt zbytečná a marná (2,21).

4. Galatští konvertité ze své osobní zkušenosti poznali, že křesťanský život je darem Božího Ducha. Když jej obdrželi, dostali zároveň i neklamné důkazy přítomnosti a moci Ducha ve svém středu. Pokud však začali křesťanský život na této vyšší rovině, je absurdní představa, že by v něm měli pokračovat na nižší úrovni, na rovině skutků (3,2nn).

5. Zastánci obřízky hájili svůj postoj tím, že se od-

volávali na SZ příklad. Obřízka přece zpečetila Boží smlouvu s Abrahamem, takže žádný neobřezaný člověk nemohl mít podíl na této smlouvě a na všech požehnáních, která z ní plynou. Pavel vysvětluje, že pravými Abrahamovými potomky jsou ti, kteří dosáhli ospravedlnění vírou v Boha podobně jako Abraham. I oni se budou těšit z požehnání, kterým Hospodin slíbil Abrahamovi. Boží zaslíbení Abrahamovi se naplnilo v Kristu, ne v Zákonu. Proto se z požehnání plynoucích z tohoto zaslíbení nebudou radovat ti, kdo se drží Zákona (ten byl dán dlouho po tomto zaslíbení a nemohl změnit jeho podmínky), nýbrž ti, kdo žijí z víry v Krista (3,6–9, 15–22).

6. Zákon vyslovuje kletbu nad těmi, kdo se jej do detailu nedrží. Ti, kteří vloží všechny své naděje do Zákona, se proto ocitají v nebezpečí, že budou pod jeho kletbou. Kristus však svou smrtí na kříži nesl Boží kletbu místo svého lidu a vysvobodil jej z prokletí Zákona. Křesťané by se tedy neměli vracet zpět a nechat se jím ovládat (3,10–14).

7. Zásada dodržování Zákona se týká věku duchovní ne zralosti. Nyní, když přišel Kristus, všichni, kdo v něj věří, dosáhli duchovní zralosti jako odpovědní Boží synové. Přijmout argumenty zastánců obřízky by znamenalo návrat do dětství (3,23–4,7).

8. Zákon vkládá na člověka jeho otroctví, kdežto víra v Krista přináší vysvobození. Ti, které Bůh osvobodil, si skutečně počínají pošetile, jestliže se své svobody vzdávají a znovu se poddávají diktátu nedokonalých mocností, které Zákon pouze zprostředkovaly (4,8–11; 5,1; 3,19).

9. Svoboda, kterou vyhláší evangelium milosti, nemá nic společného s anarchií nebo nezávislostí. Víra v Krista je víra, která se uplatňuje láskou, a tak naplňuje zákon Kristův (5,6; 5,13–6,10).

Tytéž argumenty nacházíme systematictější uspořádané v Listu Římanům, který vznikl o 8 nebo 9 let později. Základní pochopení evangelia, na němž Pavel všechny tyto argumenty staví, se ovšem v apoštolské myšlence formovalo patrně brzy po obrácení. Způsob, jakým evangelium vykládá v Listu Galatským, je ovlivněn výjimečností situace, v níž piše. Nicméně možná právě proto List Galatským dodnes křesťané milují jako velkou listinu svobody v evangeliu.

BIBLIOGRAFIE. J. B. Lightfoot, *Epistle to the Galatians*, 1892; W. M. Ramsay, *An Historical Commentary on Galatians*, 1899; E. D. Burton, *The Epistle to the Galatians*, ICC, 1920; G. S. Duncan, *The Epistle to the Galatians*, MNTC, 1934; H. N. Ridderbos, *The Epistle to the Churches of Galatia*, NIC, 1953; D. Guthrie, *Galatians*, NCB, 1969; K. Lake, *The Earlier Epistles of St. Paul*, 1914, str. 253–323; J. H. Ropes, *The Singular Problem of the Epistle to the Galatians*, JBL 70, 1951, str. 113nn; F. F. Bruce, „Galatian Problems, 1–5“, BJRL 51, 1968–9, §§ k. 55, 1972–3. F.F.B.

GALILEA (hebr. *gālil* = prsteneček, kruh; odtud význam „oblast, kraj“). Název části S Palestiny, kde Kristus prožil dětství a započal svou službu. Původ jména je nejistý. Občas se vyskytuje ve SZ (např. Joz 20,7; 1 Kr 9,11) a obzvlášť pak v Iz 9,1, kde se pravděpodobně objevuje narážka na historii tohoto kraje. Původně byla totiž Galilea součástí území, které bylo přiděleno dvanácti kmenům, ale pod tlakem národů ze S byli Židé sevřeni do jakéhosi výběžku, obklopeného ze tří stran nežidovským obyvatelstvem – „ná-

rody“. Za vlády Makabejců tlak pohanů zesílil natolik, že se Židé na půl století stáhli na J. Galilea musela být znovu osídlována a tato skutečnost i rozmanitost obyvatelstva vedly k tomu, že Židé z jihu Galileji opovrhovali (J 7,52).

Je těžké přesně určit hranice Galileje jinak než ve smyslu provinčních hranic Římského impéria. Jméno se zjevně vztahovalo na S pohraničí Izraele, jehož přesná poloha se čas od času měnila. Za Kristova života představovala provincie Galilea obdélníkové území o délce asi 70 km ze S na J a 40 km z V na Z. Její V hranici tvořil Jordán a *Galilejské moře, od Středomořního moře ji dělilo syrofénické pobřeží, táhnoucí se k J.

Takto vymezená Galilea byla především homatou zemí, kterou ze všech stran kromě S obklopovaly roviny a náhorní plošiny – pobřežní rovina, pláň Esdraelon a jordanáská soutěska. Galileu tvořil vlastně J cíp Libanónského pohorí a zemský povrch se zde snižuje ve směru ze S na J ve dvou stupních. Vyšší „schod“ představuje Horní Galileu s průměrnou nadmořskou výškou okolo 1 000 m. V NZ dobách to byla zalesněná a řídcí osídlená homatá země. Nižší „schod“ tvoří Dolní Galileu, v nadmořské výšce 450–600 m n.m., který však u Galilejského moře prudce klesá 180 m pod mořskou hladinu.

Většina NZ vyprávění se vztahuje právě k Dolní Galileji. Byla to kvetoucí země s velkou hustotou osídlení. Zavlažovaly ji vodní zdroje z hor na S a ve vápencových pánvích mezi kopci se rozprostíraly pásy úrodné půdy. Galilea vyvážela olivový olej, obiloviny a ryby.

„Zatímco ve SZ době stála Galilea stranou hlavního proudu života Izraele, v NZ době získala svou identitu“ (D. Baly, *The Geography of the Bible*, 1957, str. 190). Římskému regionu postupně vládli Herodes Veliký (zemřel r. 4 př. Kr.), Herodes Antipas a Herodes Agrippa. I když byla Galilea od Judska oddělena (alespoň v očích Židů) územím Samařska, přesto tvořila nedílnou součást „země“ a ve skutečnosti Galileji odolávali Římanům urputněji než Židé z J. Tak vypadal kraj, v němž Ježíš vyrůstal – v Nazaretu, ve vápencových kopcích Dolní Galileje. Díky její poloze se v ní přitáhlo několik hlavních cest říše, a tak zdaleka nebyla jen jakousi periferií. Zemědělství, rybolov a obchod vymezovaly Ježíši kulturní prostředí, které se odráželo v jeho podobnosti učení. Galilejský lid mu poskytl první učedníky a hustá síť osad se stala jeho prvním misijním polem.

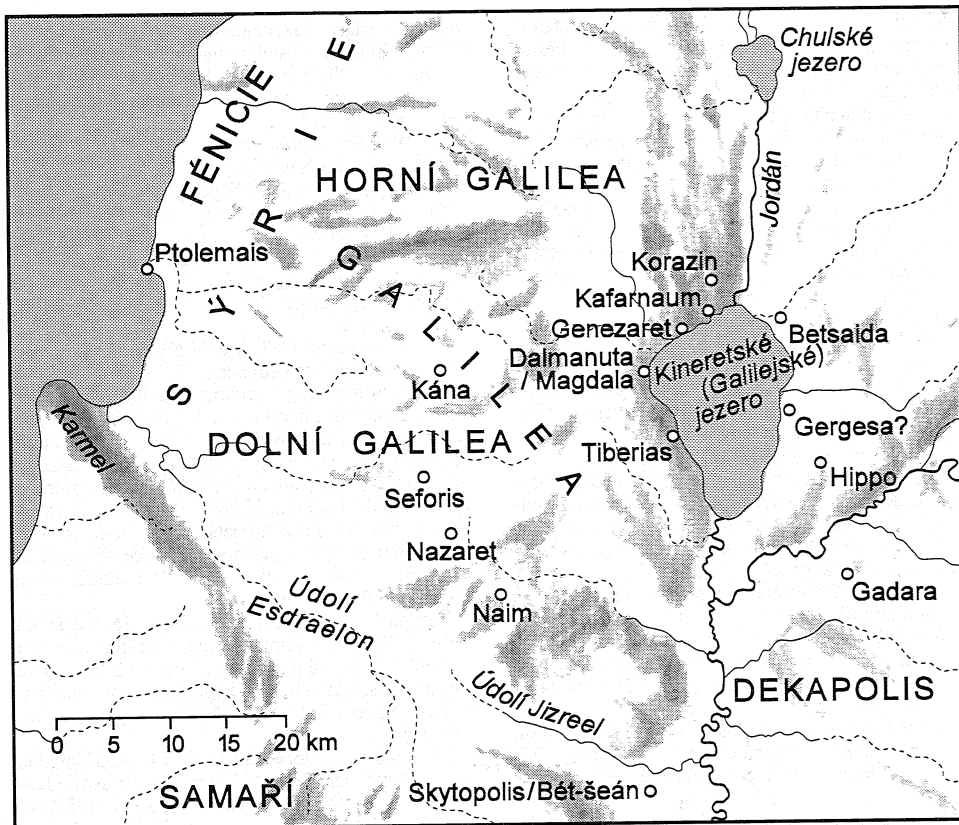
Dnes tvoří Galilea a pláň Esdraelon střed S Izraele, avšak její současní obyvatelé mají za úkol znovuosídlení oblast, která ztratila mnohé ze své NZ prosperity. Lesy nahradily *maquis*, charakteristické křoviny Středomoří, a mnohá města a vesničky, které Ježíš znal a navštívil, již zcela zmizela z map a nezanechala po sobě téměř žádnou stopu.

BIBLIOGRAFIE. G. A. Smith, *The Historical Geography of the Holy Land*²⁵, 1931, str. 413–436; D. Baly, *The Geography of the Bible*, 1957. J.H.P.

GALILEJSKÉ MOŘE Jezero v Galileji, o němž se ve SZ mluví též jako o *Kineretském (Nu 34,11) nebo Kinerotském moři (Joz 12,3) a v NZ jako o jezere Genezaretském (L 5,1) či Tiberiánském (J 21,1). Jeho dnešní hebrejský název je Jam Kinneret.

Jezero je 21 km dlouhé, až 11 km široké a leží 211 m pod hladinou moře. Ze S na J jím protéká řeka

Novozákonní Galilea: místo Kristova dětství a počátků jeho služby.

Jordán. Díky tomu má sladkou vodu (na rozdíl od Mrtvého moře) a zdejší rybolov (*RYBY), tak důležitý pro NZ příběhy a známý po celém Římském impériu, znamenal rentabilní vývozní artikl. Na druhou stranu poloha jezera v hloubce jordánského údolí obklopeného kopci způsobuje, že zde působí atmosférické sestupné proudy a často zde dochází k náhlým bouřím. Jezero obklopuje členitá planina. Obecně lze říci, že V svahy jsou strmé (Mk 5,13), Z o něco mírnější. Na S a J se v místech, kde do jezera ústí a vytéká Jordán, vytvořilo říční údolí.

Na březích jezera se nacházela města (Kafarnaum, Betsaida atd.), jimiž Ježíš procházel při své službě. V jeho době tvořila souvislé prosperující pásmo osídlení okolo celého jezera, což usnadňovalo vzájemnou komunikaci a přepravu zboží. Dnes v těchto místech zůstalo pouze jediné město, *Tiberias; u ostatních někdy dokonce ani neznáme jejich přibližnou polohu. Změněné ekonomické podmínky připravily jezero o jeho důležité místo v životě kraje.

BIBLIOGRAFIE. G. A. Smith, *The Historical Geography of the Holy Land*²⁵, 1931, str. 437–463.

J.H.P.

GALLIO Lucius Junius Annaeus (nebo Annaeanus) Gallio byl synem řečníka Senecy a bratrem známého filozofa. Podle nápisu z Delf (SIG, 2³, 801; sr. text a diskuse in K. Lake, BC, 5, str. 460nn) můžeme s určitostí říci, že byl místodržitelem v Achaji v letech

52–53 po Kr.; tehdy se s ním setkáváme ve Sk 18,12nn. Přestože přesné datum jeho mandátu neznáme, získáváme zde pevný bod pro chronologii Pavlova života. O Galliovi píše jeho bratr Seneca (*Ep. Mor.* 104.1; *Quaest.* 4a, úvod 11), ale i další starověcí autoři (např. Plinius, *NH* 21. 33; Tacitus, *Letopisy* 15. 73; Dio Cassius, 61. 35; 62. 25) a téměř všichni kladně. Lukáš popisuje, jak důrazně odmítl naslouchat obžalobě apoštola Pavla, kterou vznesli židé, s poukazem na to, že jeho jednání není v rozporu se Zákonem. Příslovná charakteristika „Gallio tomu nevěnoval pozornost“ (Sk 18,17) neukazuje na jeho náboženskou neutralitu o nic víc než jeho následné přihlížení výbuchu antisemitismu. Význam výroku dobře vystihuje Z čtení: „Gallio předstíral, že nevidí.“ Gallio byl popraven na Neronův rozkaz v r. 65 po Kr. J.H.H.

GAMALIÉL (hebr. *gamli'el* = Boží odměna; ř. *Gamaliel*).

1. Syn Pedásurův a předák Manasesovců, kterého vybrali, aby pomohl Mojžíšovi při sčítání lidu na poušti (Nu 1,10; 2,20; 7,54,59; 10,23).

2. (EP Gamaliel) – syn Šimonův a vnuk Hillelův (podle pozdější, avšak problematické tradice), učitel Zákona a člen Sanhedrinu. Představoval liberální křídlo *farizeů Hillelovy školy, která oponovala Šamajovým žákům. Svou logickou a přesvědčivou řečí zasáhl ve prospěch apoštolů, když stáli před soudem

(Sk 5,33–40).

Apoštol Pavel o něm mluví jako o svém učiteli (Sk 22,3). Těšil se všeobecně tiché a byl označován jako „Rabban“ („náš učitel“), což je vyšší titul než „Rabbi“ („můj učitel“). Viz J. Neusner, *The Rabbinic Traditions about the Pharisees before 70*, 1, 1971, str. 341nn.

Mišna (*Soňa* 9. 15) říká: „Od té doby, co Rabban Gamaliel starší zemřel, nebylo již více úcty k Zákonu a čistota a zdrženlivost zcela vymřely.“ Z toho, jakou měl Gamaliel mezi Židy pověst, lze očekávat, že se nikdy nestal křesťanem a ani to nepotvrzují žádné důkazy, navzdory některým raným domněnkám (např. *Clementine Recognitions* 1. 65). J.D.D.

GAT Jedno z pěti hlavních pelištejských měst, původně osídlené Anákovci (*ANÁK; Joz 11,22). Kmenová forma jména *gat* byla *gittit* nebo *gittim* (Joz 13,3). Když ukořistěná Hospodinova schrána způsobila pohromy v Ašdódu, odeslali ji Pelištejci do Gatu, kde lidé onemocněli nádořou, a potom do Ekrónu (1 S 5,6–10; 6,17). Gat byl známý jako bydlíště *Goliáše (1 S 17), jehož zabil David. Když David později přichal před Saulem, předstíral pomatenost, aby se vyhnul odvetě gatského krále Akíše (1 S 21,10–15), ale nakonec se stal Akíšovým vazalem a více než rok pobýval na jeho území (1 S 27). Když Davida začaly potkávat úspěchy, podrobil si Pelištejce a vyrval Gat z jejich držení (1 Pa 18,1). Od té doby a také později během Abšalomovy vzpoury měl Gaťany ve své družině (2 S 6,10n; 15,19–21; 18,2) a gatský oddíl mezi svými žoldněři (2 Sa 15,18). O dalším pozoruhodném Gaťanovi čteme v 2 S 21,20 (= 1 Pa 20,6). Byl mimořádně vysoký a měl šest prstů na každé končetině.

Ačkoli se nadále mluví o Gatu jako o městě Akíšově (1 Kr 2,39–41), byl pravděpodobně podřízen Davidovi a určitě náležel Judsku za vlády Rechabeama, který jej dal opevnit (2 Pa 11,8). Koncem 9. stol. ho dobyl damašský Chazael (2 Kr 12,17) a Gat získal pravděpodobně nezávislost ještě předtím, než Uzijáš strhl jeho hradby při svém válečném tažení v Pelišteji (2 Pa 26,6). Vzápětí píše Amos o Gatu jako o městě Pelištejců (6,2); mohlo být pelištejskou enklávou ve volném vyzávlstí na území Judy. Koncem 8. stol. př. Kr. Gat oblehl a dobyl asyrský panovník Sargon.

Přesnou polohu města se zatím nepodařilo určit. Vykopávky v Tell el-'Ariní asi 30 km SV od Gázy nepotvrzují, že se jedná o Gat. Mezi další kandidáty patří Tell-eš-Serí'a, Tell eš-Sáfi, a také sousední Tell en-Nagila nebo 'Araq el-Meššá, ale konečné rozhodnutí ještě vyžaduje průzkum.

BIBLIOGRAFIE. E. K. Vogel, *HUCA* 42, 1971, str. 88; K. A. Kitchen, *POTT*, str. 62nn; *EAEHL*, 1, str. 89–97; 3, str. 894–898; G. E. Wright, *BA* 29, 1966, str. 78–86; *LOB*, str. 250. T.C.M.

GAT-CHEFER (hebr. *gat-hašep̄er* = vinný lis). Město na hranici Zabulónovců a Neftalíovců (Joz 19,13), rodiště proroka Jonáše (2 Kr 14,25). Pravděpodobně Chirbet ez-Zúrra' či nedaleký el-Mešched, 5 km SV od Nazaretu. Podle staré přetrvávající tradice se zde nachází místo, kde se prorok narodil, i jeho hrob. Jeroným ve 4. stol. po Kr. doložil Jonášovu hrobku v místě asi 3 km od Seforis, což by odpovídalo Gat-čeferu. M.A.M.

GÁZA (hebr. 'azzá, LXX *Gaza*) Jedno z pěti hlavních pelištejských měst. Původně je obývali Avejci, které vyhladili Kaftórci (*KAFTÓR; Dt 2,23). Město vymezovalo J hranici Kenaanu na pobřeží (Gn 10,19). Jozue je dobyl (Joz 10,41) a zjistil, že tam zůstali někteří Anákovci (Joz 11,21n). Ještě za jeho života Izraelci o město přišli (Joz 13,3). Juda, jemuž bylo přiděleno (Joz 15,47) je opět získal (Sd 1,18; někteří se domnívají, že se jedná o stejné tažení jako v Joz 10,41). V dobách soudců obcoval Samson s nevěstkou z Gázy a v této souvislosti je popsána městská brána (Sd 16,1–3). V té době musel opět Izrael Gázu ztratit, neboť když Pelištejci konečně Samsona zajali, uvěznili jej v Gáze a zde ho pokořovali. Tam také vyvrátil podpěrné sloupky budovy a zabil mnoho Pelištejců (Sd 16,21–31). Existuje názor, že zvyk nevázaných her s vězni před budovou se sloupovím, které diváci pozorují ze střechy, svým charakterem připomíná některé rysy krétské civilizace, což lze v souvislosti s původem *Pelištejců očekávat. V době, kdy Pelištejci ukořistili schránu smlouvy, postihlo obyvatele Gázy a dalších měst nádorové onemocnění. Kvůli odvrácení této rány obětovali zlaté hlízy a myši (1 S 6,17).

Gáza zaujímala důležitou pozici na obchodních cestách mezi Egyptem a Z Asií a od 8. stal. bývá často uváděna mezi městy, které dobyli Asyřané. V r. 734 př. Kr. se Gázy zmocnil Tiglat-pileser III. (*Ha-az-zu-tu*), snad na žádost judského krále Achaza, její vládce Hanno utekl do Egypta a Tiglat-pileser vystavil v paláci svůj obraz. Sargon musel totéž zopakovat r. 722 př. Kr., jelikož se Hanno do Gázy vrátil, aby podpořil vzpouru vedenou Chamátem. Asyřané Hannona zajali a odvedli do své vlasti. Město zůstalo věrné Asýrii, o čemž svědčí skutečnost, že Sancherib dal některá území odňatá Judovi během svého tažení proti Chizkijášovi Šil-bélovi, králi Gázy. Do tohoto přátelství vnesl napětí Esarchaddón, když mu vyměřil stejně vysokou daň jako dalším dvaceti chetejským králům. Za Jeremjášovo město dobyli Egypťané (Jr 47,1). Alexandr Veliký vstoupil do Gázy r. 332 př. Kr. po pětíměsíčním oblehání a nakonec ji r. 96 př. Kr. zcela vyplenil Alexandr Jannaeus. Město dopadlo přesně tak, jak prorokoval Amos (1,6n), Sofonjáš (2,4) a Zacharjáš (9,5).

Tell Charúbe, místo starověké Gázy, je součástí dnešního města. Vykopávky ukázaly, že bylo osídleno v pozdní době bronzové a v době železné. Byly objeveny střepy pelištejské keramiky a další předměty, které svědčí o tom, že šlo o důležité středisko hellénistické a římské doby. Prokonzul Gabinius dal v r. 57 př. Kr. Gázu znovu postavit J od původního města, blíže k moři. Anděl, který chtěl, aby Filip šel ke starému místu, spojil jméno Gáza se slovy „Ta cesta je opuštěná“ (*haute estin erēmos*, Sk 8,26) – pravděpodobně proto, aby rozlišil pusté místo od nového města.

V Tell el-'Adždžúlu, 6 km na JZ, odkryl Flinders Petrie rozsáhlá pohřebiště a město, jehož největší rozkvět spadá do 2. tis. př. Kr. V hrobech a budovách z doby kolem 1400 př. Kr. objevil zlaté šperky. Mladší pohřebiště obsahovala tzv. *pelištejské hliněné sarkofágy.

BIBLIOGRAFIE. J. Garstang, *Joshua-Judges*, 1931, str. 375n; *EAEHL*, 1, str. 52–61; 2, str. 408–417.

T.C.M.

A.R.M.

GEBA (hebr. *geba* = kopec). Město patřící Benjamínovcům, 11 km S od Jeruzaléma a 5 km od města Gibea, s nímž Gebu nelze zaměňovat; sr. Joz 18,24,28; Iz 10,29. Jozue je přiděлил lévícům (Joz 21,17; 1 Pa 6,60). Odtud sestoupil Jónatan se svým zbrojnošem, aby se ukázali Pelíštejcům při svém odvažném útoku (1 S 14,1nn). Gebu opevnil judský král Ása. Izraelci ji pak považovali za S hranici Judy; nahradila jméno Dan ve spojení „od Danu až po Beeršebu“ (2 Kr 23,8). Udržela si významné postavení i po zjetí (Neh 11,31; 12,29). Na jejím místě stojí dnešní Džeba.
M.A.M.

GEBAL

1. Kenaanský a fénický přístav, jehož trosky leží v dnešním Džebélu, 40 km S od Bejrútu. Jeho jméno v západosemitském jazyce zní *g^ubal*, akkad. *gubla* a eg. *kpn*, což znamená „kopec, útes“. Ř. název Byblos může obsahovat fonetický posun *g-b*, anebo naznačovat, že to bylo místo, kde Řekové poprvé poznali papyrus (ř. *byblos*), importovaný z Egypta jako materiál na psaní.

Archeologické práce, které započal r. 1919 M. Dunand, odhalily město, jehož největší rozkvět spadal do období mezi neolitickou dobou a křesťáckými výpravami. V polovině 3. tis. př. Kr. bylo centrem vývozu cedrového dřeva do Egypta, za které obratem dostávalo přepychové egyptské zboží. Gebal chránily pevné hrady, uvnitř se nacházely chrámy, domy a hrobky. Koncem 3. tisíciletí byl vydrancován, ale brzy nato znovu obnoven. Jeden chrám zasvětili obyvatelé města své patronce, bohyni Baalat Gebal, z dalšího se stala svatyně plná sádrcových obelisků s nápisy, které měly být vzpomínkou na zemědě. Okolo chrámů byly jako oběti božstvu pohřbeny desítky nádob s bronzovými zbraněmi, šperky a figurkami bohů. V hrobkách králů Byblosu se našly egyptské a kamenné nádoby asi z r. 1800 př. Kr. V této době místní písaři, znalí egyptského písma, zřejmě vymysleli jednodušší symboly – bybloské hieroglyfy, slabikovou abecedu osmi znaků, které známe z textů vyrytých na kamenných deskách a měděných tabulkách. Možná, že tady vznikla abeceda (*PISMO). S určitostí víme, že kolem r. 1000 př. Kr. se zde používala plně rozvinutá abeceda. Z této doby pochází kamenná rakev krále Achiráma, která na sobě nese nejdelší raný alfabetský nápis. Jiné texty z r. kolem 900 př. Kr. ukazují na přetrvávající spojení s Egyptem. Byblos ustupoval do pozadí s rostoucí mocí Týru a Sidónu.

Jozue 13,5 počítá Gebal do zaslíbené země, tehdy ještě nedobyte, ve skutečnosti však Izraelci toto město nikdy neovládli. Král Šalomoun si zde koupil domy (1 Kr 5,32). O zkušených stavitelích lodí v tomto městě se zmiňuje Ez 27,9. Ven-amunův egyptský příběh popisuje Gebal zhruba v r. 1100 př. Kr. (ANET, str. 25–29).

2. Horská oblast v Zajordání, jejíž obyvatelé se spojili proti Izraeli s jeho ostatními sousedy (Ž 83,8).

BIBLIOGRAFIE. M. Dunand, *Fouilles de Byblos*, 1937–; N. Jidejian, *Byblos through the Ages*, 1968.
A.R.M.

GEBER Izraelský kníže, syn Uriův. Zmínku o něm nacházíme v dílech historické poznámce k seznamu Šalomounových správních oblastí, kde figuruje jako

správce celého Zajordání („země gileádské“; 1 Kr 4,19), dříve než je Šalomoun rozdělil mezi 6. a 7. oblast. Nad 6. oblastí ustanovil správcem Ben-gebera (1 Kr 4,13), pravděpodobně Geberova syna.

BIBLIOGRAFIE. T. N. D. Mettinger, *Solomonic State Officials*, 1971, str. 121–122.
T.C.M.

GEDALJÁŠ (hebr. *g^edaljā* nebo *g^edaljāhū* = Jahve je velký).

1. Syn Achíkama, vnuk Šáfana, jehož v r. 587 př. Kr. Nebúkadnesar II. ustanovil hlavním správcem a vládcem Judska (2 Kr 25,22). Jemu a proroku Jeremjášovi svěřil královské dcery a všechny obyvatele Judska, jež po babylónské válce neodvlekli do zajetí (Jr 41,16; 43,6). Pobýval v Mispě, kde se k němu přidal prorok Jeremjáš (40,6) a další úředníci a lidé, kteří unikli nepříteli. Udělil jim azyl pod podmínkou, že budou zachovávat pokoj (Je 40,7–12). Amónský král Baalis se však proti němu postavil a podnítil Jišmaela, aby Gedaljáš zabil (2 Kr 25,25; Jr 41,1–3). Ze strachu před možnou babylónskou odvetou emigrovalo hodně Židů do Egypta, přestože je od toho Jeremjáš odrazoval (Jr 42). Na památku Gedaljášovy smrti židé v třetím měsíci tíší drží půst (Za 7,5; 8,19). Otisk pečeti s nápisem „Patřící Gedaljášovi, který vládne domu“, nalezený v Lakiš, téměř určitě mluví o této osobě.

2. Syn Jedútúnův, jeden z hlavních zpěváků v levjijském sboru (1 Pa 25,3,9).

3. Kněz, který si v době Ezdrášy vzal za manželku cizinku (Ezd 10,18).

4. Syn Pašchúrův, jeden z předních obyvatel Jeruzaléma, Jeremjášův oponent (Jr 38,1,4–6).

5. Pradědeček proroka Sofonjáša a vnuk Chizkijáša (Sf 1,1).
D.J.W.

Otisk pečeti ve tvaru skaraba s nápisem lgdlljh^wšr^l hbjt „Patřící Gedaljášovi, který vládne tomuto domu“. S velkou pravděpodobností jde o Gedaljáša, kterého Babylónané ustavili r. 587 př. Kr. judským místodržitelem (2 Kr 25,22). Lakiš, 6. stol. př. Kr.

GEDEÓN (hebr. *gid^e’ón* = bořitel). Soudce, který vysvobodil Izrael z rukou Midjanců, beduínského národa, který v té době ovládal střední Palestinu (Sd 6,1–8,35). Byl synem Jóášovým, Abiezrovec z kmene Manases, a říkalo se mu také Jerubaal. Někteří učenci zastávají názor, že příběh se skládá ze dvou vyprávění (viz komentáře).

Hospodin povolal Gedeóna, aby vysvobodil izraelský lid, když tajně mlátil pšenici, aby ji uchránil před Midjanci. Potom se postavil otevřeně na odpor a zbo-

řil oltář, který dal jeho otec vystavět Baalovi a Ašefe. Před důsledky tohoto činu jej zachránila pohotová reakce jeho otce. Tímto gestem neposlušnosti chtěl zřejmě dát najevo svůj nesouhlas s pronikáním Baalova kultu do uctívání Jahveho. V této souvislosti také Gedeón dostal jméno Jerubaal (*j^erubba’al*), což se dá přeložit jako „Baal usiluje“, „Baal nalézá“ nebo „necht^e dá Baal vzniknout“ (EP „Odpůrce Baalův“). Někteří se domnívají, že se může jednat o Gedeónovo dřívější jméno, které odráželo převládající synkretismus, ale po tomto činu ikonoklasmu získalo nový význam (sr. R. Kittel, *Great Men and movements in Israel*, 1929, str. 65; F. F. Bruce, *NBCR*, ad loc.). V 2 S 11,21 se objevuje jako Jerubešet (*j^erubšešet*), kde je jméno Baal nahrazeno slovem „hanba“.

Porážku Midjanců podrobně líčí Sd 7, kde Gedeón na Boží příkaz snížil počet svých vojáků z 32 000 mužů na 300 a dostal od Hospodina osobní ujištění, že zvítězí. V noci se totiž tajně vydal do tábora Midjanců a dozvěděl se, že se jednomu midjánskému válečníkovi zdál sen o porážce. Gedeón nečekaně zaútočil, překvapil nepřitele a na hlavu jej porazil. V 8. kapitole vítězí nad midjánskými králi Zebachem a Šalmunou, přestože mu města Sukót a Penúel neposkytla pomoc, za což byla potrestána.

Po vysvobození z rukou Midjanců Izraelci Gedeóna požádali, aby založil dědičnou monarchii, ale on odmítl. Přijal však zlaté nosní kroužky, kořist z bitvy, a nechal z nich udělat efód (pravděpodobně zpodobeninu Jahveho). Vystavil jej ve svém městě, kde se později stal zdrojem modloslužby.

Porážka Midjanců byla tak drtivá, že Izrael žil po zbytek Gedeónova života v míru. Nakonec se Gedeón dožívá pokojného staří s mnoha manželkami a syny, mezi nimiž je i známý Abímelek (Sd 9).

Žd 11,32 uvádí Gedeóna mezi hrdiny víry. Spolehl se více na Boha než na velké vojsko a šel do bitvy s hrstkou mužů, aby bylo patrné, že mu vítězství daroval Hospodin. Den Midjánu se stal příslovečným výrazem pro vysvobození, které bylo dáno Bohem, a ne lidmi (Iz 9,3). Bible Gedeóna charakterizuje jako pokorného muže. Jeho odmítnutí stát se vládcem Izraele dokládá, že ideální formou vlády v Izraeli je teokracie (Sd 8,23).

BIBLIOGRAFIE. Komentáře: G. F. Moore (ICC), 1895; G. A. Cooke (CBSC), 1918; C. F. Burney, 1930; H. W. Hertzberg (*Das Alte Testament Deutsch*), 1953. Fleming James, *Personalities of the Old Testament*, 1947.
J.G.G.N.

GEDER Jihokenaanské město (Joz 12,13). LXX čte *asei*, další minuskulní texty navrhuji jako druhé písmeno „s“. Správné čtení by mohlo být *Gošen*. J. Aharoni, *LOB*, str. 209–210, navrhuje Gerar. J.D.D.

GEDERA (hebr. *g^edēra*).

1. Město v Přímořské nížině (Joz 15,36), pravděpodobně Chirbet Džudraja (M. Noth, *Joshua*, ad loc.) na S straně údolí Elahu, naproti Sóku. Chirbet Džedira na Z od Latrunu (L. Grollenberg) nezapadá do kontextu.

2. Královské hrničské město (1 Pa 4,23), možná Tell edž-Džudejda S od údolí Mareša (W. F. Albright, *JPOS* 5, 1925, str. 50nn), kde bylo nalezeno velké množství rozbitých rukojetí nádob.

3. Město na území Benjamínovců (1 Pa 12,5), snad

Džudéra, SV od Gibeónu, nebo Chirbet Džudéra, 10 km dále na Z.
J.P.U.L.

GEDERÓT (hebr. *g^edērōt*). Město v lakišském kraji (Joz 15,41; 2 Pa 28,18). Oblast dnešní Qatry a Gedyry, JV od Jabneelu (F.-M. Abel, L. Grollenberg), je příliš daleko na Z a nezapadá do kontextu (GTT, str. 147; M. Noth, *Joshua*², str. 95).
J.P.U.L.

GEDERÓTAJIM (hebr. *g^edērōtajim*). Může být variantou jména *Gedera (Joz 15,36); počet je bez tohoto jména správný; LXX („její ohrady“) čte *gīdrōtēhā*.
J.P.U.L.

GEDÓR (hebr. *g^edór*).

1. Město v judských horách (Joz 15,58 a snad 1 Pa 4,4); Chirbet Džedur, 2 km Z od Beit Ummáru, v blízkosti centrálního hřebenu; možná Bét-gáder v 1 Pa 2,51 (GTT, str. 155).

2. Město v Negebu, blízko Sóka a Zanóachu. „Kudy se vchází k Gedóru“ (1 Pa 4,39 KP) – může označovat Nachal Chevron, ačkoli LXX má „Gerar“ (LOB, str. 337), zatímco podle kontextu by to mohla být oblast dál na JV.

3. Město na území Benjamínovců (1 Pa 12,7), snad *Gedera (3).

4. Osobní jméno Benjamínovce (1 Pa 8,31 = 9,37).
J.P.U.L.

GÉCHAZÍ Sluha Eliši. Mohl by to být nejmenovaný muž, který přísluhoval v 2 Kr 4,43, a „sluha“ z 2 Kr 6,15, ale konkrétně je jmenován jen při třech příležitostech.

V 2 Kr 4 navrhuje Elišovi, aby Šúnemanku odměnil slibem, že se jí narodí syn, později marně pokládá na chlapce tvář Elišovu hůl, aby mu vrátil život.

V 2 Kr 5 získává pomocí lži pro sebe dar, který předtím Eliša odmítl vzít od Naamána za uzdravení z malomocenství, a za svoji chamtivost je touto hroznou nemocí postižen. Z 2 Kr 5,27 je třeba porovnat s předpisy ohledně malomocenství v Lv 13,12n. Jestliže tento blíže neurčený druh kožní choroby zachvátil celé tělo, až zbělelo, nemocného prohlásili za „čistého“ a nemusel již být izolován. Proto mohl Géchazí nadále zůstat Elišovým služebníkem.

V 2 Kr 8,1–6 líčí králi Joramovi, jak syn Šúnemanky znovu ožil. Během vyprávění přichází tato žena prosit krále o navrácení majetku.
J.S.W.

GELILOT Může znamenat „kruh, okruh“ (z kamenu), sr. *Gilgál. Konkrétně uvedený pouze v Joz 18,17. Leží na hranici mezi Judou a Benjámínem a jeho popis se téměř shoduje s Gilgálem (Joz 15,7). Jelikož názvy Gelilot a Gilgál mají téměř stejný význam, neboť jsou oba odvozeny z hebr. *gālal* = válet, koulet, mohou být různými variantami stejného názvu. J. Simons, *GTT*, str. 173, § 326 považuje za Gelilot malou oblast u Jericha. J. Aharoni, *LOB*, str. 235, hledal Gelilot u Tal’at ed-Dammu, J od Vádí Kalk.
K.A.K.

GENERACE viz POKOLENÍ

GENESIS, PRVNÍ KNIHA MOJŽÍŠOVA

I. Základní obsahová linie

1. *Prehistorie, záznam o stvoření* (1,1–2,3)
  2. *Příběh člověka* (2,4–11,26). Stvoření a pád (2,4–3,24); početní růst (4,1–6,8); potopa (6,9–9,29); vznik národů (10,1–11,26).
  3. *Příběh Abrahamův* (11,27–23,20). Vstup do zaslíbené země (11,27–14,24); smlouva a zaslíbení (15,1–18,15); Sodoma a Gomora (18,16–19,38); Sára, Izák, Izmael (20,1–23,20).
  4. *Příběh Izákův* (24,1–26,35). Svatba s Rebekou (24,1–67); smrt otce a narození dětí (25,1–34); ujištění o zaslíbení v Geraru (26,1–35).
  5. *Příběh Jákobův* (27,1–36,43). Úspěchem získané pozeňání (27,1–46); útek do Cháranu a obnovení zaslíbení v Bét-elu (28,1–22); život a smrtky v Cháranu (29,1–31,16); návrat do zaslíbené země a ujištění o zaslíbení v Bét-elu (31,17–35,29); Ezauova rodová linie (36,1–43).
  6. *Příběh Josefův* (37,1–50,26). Josef prodán do Egypta (37,1–36); Juda a jeho snacha (38,1–30); Josef v Egyptě (39,1–45,28); Josefův otec a bratři v Egyptě (46,1–47,31); Jákob žehná Josefovým synům a upřednostňuje Efrajima a Judu (48,1–49,28); smrt Jákoba a Josefa (49,29–50,26).
- V závěru knihy Genesis je Izrael již v Egyptě. Z celého lidstva vyvolil Hospodin právě tuto skupinu, aby ji zachránil. Kniha Exodus vypráví o tom, jak podivuhodným a zázračným způsobem Hospodin zasahoval a jak veliké a slavné skutky konal. Z vyvoleného národa se vyděluje Juda jako kmen, který má zvláštní význam (49,9–12).
- Formální rozbor může také vycházet z deseti výskytů spojení (příp. jeho ekvivalentů) „Toto je rodopis...“ *Rodopis (hebr. *tol' dót*) znamená „pokolení“ nebo „počítí“. Tato formulace se používá v souvislosti s nebem a zemí (2,4), Adamem (5,1), Noem (6,9), jeho syny (10,1), Šémem (11,10), Terachem (11,27); Izmaelem (25,12), Izákem (25,19), Ezauem (36,1) a Jákobem (37,2).

II. Autorství

K diskusi o autorství pěti knih Mojžišových viz *PENTATEUCH. Ohledně samotné knihy Genesis nenacházíme nic, co by ukazovalo na autora. Existují dva základní názory na autorství a každý z nich má několik variant: 1. Mojžišovo autorství a 2. jiný autor.

1. Mojžišovo autorství

Mojžiš získal na faraonově dvoře vzdělání. Naučil se číst a psát (Ex 24,4; Dt 31,9 atd.) a jistě by hleděl zaznamenat historii předchozích generací. Z toho však nutně nevyplývá, že by Mojžiš byl autorem knihy, spíše ji dal sestavit a stal se jejím editorem. Rodové záznamy se tradičně považují za ústní nebo písemné formě. Mojžiš je shromáždil a podle potřeby upravil nebo přeložil. Příběh o stvoření v Gn 1 mohl Mojžišovi zjevit sám Hospodin, protože Mojžiš měl zcela jistě přímý kontakt s Bohem (např. Ex 33,11; Dt 34,10). V této souvislosti pak lze oprávněně v Gn hledat různé dokumenty nebo ústně předávané příběhy. Použijeme-li moderní terminologii, lze říci, že Mojžiš věrně sepsal to, co přijal od minulých pokolení. Jestliže pomíneme některé „poznámky pod čarou“, které v době do vzniku království doplňovali při opísání písaři, aby svým čtenářům vysvětlili sporné

body (např. 12,6; 13,7; 14,17 a úseky z 36,9–43), nic nenasvědčuje tomu, že by materiál musel vznikat až v období po Mojžišovi. I když správná interpretace Ex 6,3 nevylučuje občasné použití jména Jahve v knize Genesis, bylo by naprosto pochopitelné, kdyby Mojžiš nahradil jménem používaným ve své době Boží jméno „El Šaddaj“ (Bůh Všemohoucí), které se užívalo v době praotců, aby svým čtenářům připomněl, že je to týž Bůh jako Bůh ze Sínaje.

Další informace viz. E. J. Young, *IOT*, 1949, str. 51nn.

2. Jiný autor

Neexistuje teorie, která by byla přijímána všemi. Od vystoupení Jeana Astruca v 18. stol. hledali badatelé v Pentateuchu různé „prameny“: jahvistický (který užívá jako Boží jméno Jahve), elohistický (tituluje Boha jménem Elohim) a kněžský (zabývá se především otázkami kultu). Rané formy této teorie měly extrémně radikální charakter a popíraly historičnost většiny obsahu knihy Genesis. Později vznikl názor, že „prameny“ se sbíráním staršího materiálu rozrůstaly, až dospěly do konečné podoby – jahvistický zhruba asi v 10. nebo 9. stol. př. Kr., elohistický o něco později a kněžské kodexy v poexilní době. Umělejší formy této teorie nemusí nutně popírat historičnost knihy Genesis.

Odpůrci názoru, že by formální prameny vůbec kdy existovaly, postupně tuto teorii opouštějí. Hovoří o „okruzích tradic“, které vznikaly v různých oblastech, zejména kulticky orientovaných (např. Ex 1–12 chápou jako „tradiční cyklus“, jehož ústředním bodem je *pascha). Někdy později byl údajně tento materiál sesbírána a uspořádán do dnešní podoby, přičemž předtím z velké části existoval pouze v ústním podání. Ani tento pohled nemusí nutně popírat historičnost; i když ji někteří autoři neuznávají absolutně, připouštějí „obecnou historičnost“. Tato škola „dějinné tradice“ studuje vývoj z hlediska tradic, které vznikaly kolem klíčových událostí, jež měly velký význam pro duchovní život Izraele a projevy se v jeho historických ritech a liturgiích.

Nelze říci, že by některá ze škol byla všeobecně přijímána. Pravý původ knihy Genesis zůstává nadále tajemstvím.

III. Genesis a její místo v Bibli

Genesis je knihou počátku, velkolepým úvodem k dramatu vykoupení. Gn 1–11 lze označit za prolog k tomuto dramatu, jehož první etapa začíná ve 12. kapitole, v postavě Abrahamově. Veškeré dění uzavírá kniha Zjevení jako epilog.

Prolog je zaznamenán v nejobecnějších termínech. Bůh stvořil všechny věci (Gn 1), ale především člověka, který se však vzbouřil a zhrěšil (Gn 2–3). Hřích se stal univerzální skutečností (Gn 4) a ten, kdo se staví proti Hospodinu, podléhá Božímu soudu, což je vidět v příběhu o potopě (Gn 6–9). Přestože dal Hospodin průchod své nelibosti, člověk se nadále proti němu bouří (Gn 11). Bůh však neustále podává důkazy o své milosti a svém milosrdenství. Adama a Evu si ce vyhnal z ráje, ale nezahubil je (Gn 3), Kaina zavrhl, avšak „poznámenal (jej) znamením“ (Gn 4), lidstvo zničil při potopě, ale nevyhladil všechny – některé zachránil (Gn 6–9), rozptýlil lidi po celé zemi, nicméně umožnil jim dál žít (Gn 11).

Tak vypadá prolog, začátek velkého dramatu, které se začne odvíjet. Jak Bůh odpoví na pokračující a

univerzální hřích člověka? V Gn 12 se setkáváme s Abrahamem, a v něm i s prvním náznakem Boží odpovědi. Hospodin povolá vyvolený lid, z něhož v určeném čase vzejde Vykupitel. Tento národ bude celému světu hlásat poselství o vykoupení. Genesis vypráví pouze počátek příběhu až do doby Josefovny, a zdůvodňuje tak mocný Boží čin vysvobození z Egypta, předobraz mnohem většího vysvobození, které teprve přijde.

IV. Genesis a historičita

Najít objektivní důkazy o historičitě knihy Genesis je mimořádně obtížné, poněvadž mnohá vyprávění nemají v mimobiblické literatuře obdobu. To se především týká Gn 1–11. V případě Gn 12–50 je situace o něco jednodušší. Vždy je třeba mít na paměti, že mnohé v Písmu přesahuje možnosti vědeckého bádání, zejména ty části, které se týkají víry a osobních vztahů. Oblasti, v nichž bychom se v Genesis mohli ptát po důkazech, jsou tyto:

1. Stvoření (*STVOŘENÍ)

2. Vznik člověka

Bible říká, že člověka stvořil Bůh. Nepřipouští žádnou jinou příčinu jeho vzniku. Z Genesis se však nedozvíme přesně, jak to Hospodin udělal. Z vědeckého pohledu je původ člověka dosti nejasný a ani archeologie s antropologií nemohou poskytnout konečnou odpověď na otázku doby, místa nebo způsobu vzniku člověka. Nejlepší je, zůstane-li křesťan opatrný a spokojí se výkladem knihy Genesis, neboť ať už se stvoření odehrálo jakkoli, stál za tímto procesem Bůh. Místo ukvapených závěrů je spolehlivější počkat na další objevy (*ČLOVĚK).

3. Potopa

Neexistují žádné konečné důkazy, které by poskytly informace o datování, rozsahu nebo příčinách potopy. V oblasti, z níž přišli praotcové, pravidelně docházelo k obrovským záplavám a starí Sumerové po sobě zanechali podrobný popis jedné z nich. Neexistují však závažné důvody k přijetí domněnky Sira Leonarda Woolleyho, že potopa v Uru, která zanechala silnou vrstvu naplavenin objevenou archeology při vykopávkách, byla skutečnou biblickou *potopou.

4. Příběhy praotců

Příběhy o praotcích odpovídají sociální, politické a kulturní podobě Blízkého východu v období 2000–1500 př. Kr. Přestože se události v Genesis nedají přesně datovat, lze říci, že Bible odráží život některých oblastí Mezopotámie právě v tomto časovém rozmezí (*DOBA PRAOTCŮ). H. H. Rowley, „Recent Discoveries in the Patriarchal Age“, *BJRL* 32, 1949–50, str. 76nn (přetištěno in *The Servant of the Lord and Other Essays on the Old Testament*, 1952); J. Bright, *A History of Israel*, 1972, str. 67–102; R. de Vaux, *Histoire ancienne d'Israel*, 1971, str. 181–273.

V. Genesis a teologie

Je důležité klást silný důraz na to, že primární význam Genesis a vůbec celého Pisma je teologický. Je možné věnovat spoustu času a energie náhodným detailům, a přitom přehlédnout velké teologické hodnoty. Např. příběh o potopě mluví o hříchu, soudu, vykoupení, novém životě. Otázky velikosti archy nebo

zásobování potravinami a odpadu zůstávají podružnými. Přestože se Bůh zjevoval v konkrétních historických událostech a historie má pro Bibli velký význam, nakonec je nejdůležitější dosah teologický. Tam, kde ve vyprávění Genesis chybí přesvědčující důkazy, je třeba objevovat důležitější teologický význam.

BIBLIOGRAFIE. U. Cassuto, *A Commentary on the Book of Genesis*, 1 (1944), 2 (1949); S. R. Driver, *The Book of Genesis*, 1948; D. Kidner, *Genesis*, *TOTC*, 1967; G. von Rad, *Genesis*, 1961; E. A. Speiser, *Genesis*, 1956; B. Vawter, *A Path through Genesis*, 1955.

J.S.W.

J.A.T.

GERAR (hebr. *g'arār* = kruh). Starověké město ležící jižně od Gázy (Gn 10,19), na úpatí judských hor. Pobývali zde Abraham (Gn 20–21) i Izák (Gn 26), kopali studny a udržovali přátelské vztahy s Abimelelem, králem Geraru, ačkoli Izák s ním měl jistý čas neshody. Město leželo v „zemi *pelištejské“ (*ereš p'lišitím*, Gn 21,32.34; viz také 26,1.8), což nemusí být nutně anachronické určení. Na počátku 9. stol. př. Kr. bylo svědkem velkého vítězství judského Ásy nad etiopským vojskem vedeným Zerachem (2 Pa 14,13n).

W. M. Flinders Petrie určil polohu Geraru jako dnešní Tell Džemma, ale pravděpodobnějším místem je podle studie D. Alona Tell Abú Churějra, pahorek ležící asi 18 km JV od Gázy ve Vádí eš-Šer'á. Vzhledem k tomu, že se v jeho okolí nenalezly žádné zbytky z éry před dobou železnou, dospělo se k závěru, že jde o přírodní vyvýšeninu. Alonova studie však ukázala, že toto místo bylo poprvé osídleno od starší doby bronzové až do konce doby železné. Nález úlomků nádob v podpovrchové vrstvě dokazují, že město dosáhlo největšího rozkvětu ve střední době bronzové, v období praotců.

BIBLIOGRAFIE. Y. Aharoni, „The Land of Gerar“, *IEJ* 6, 1956, str. 26–32; sr. F. M. Cross Jr. a G. E. Wright, *JBL* 75, 1956, str. 212–213; W. F. Albright, *BASOR* 163, 1961, str. 48.

T.C.M.

GERASA Významné město starověku, které se v důležitosti řadilo k Palmyře a Petře. Leželo v Zájordánii, v půli cesty mezi Mrtvým mořem a Galilejským jezerem, asi 30 km V od Jordánu. Místo si dodnes zachovalo jméno ve formě *Jaraš* a představuje jednu z nejlépe dochovaných ukázek římského provinčního města na Blízkém východě. Bible se o něm zmiňuje pouze nepřímo, při popisu Ježíšovy návštěvy v oblasti V od Galilejského jezera, která je označena jako krajina gerasenská (Mk 5,1; L 8,26.37; v Mt 8,28 EP *gadarenská, var. gergesenská). Ve všech třech textech uvádějí rukopisy varianty *Gerasēnos*, *Gergesēnos* a *Gadarēnos*. Gerasa leží v době zavlažovaném údolí, jehož středem protéká po celý rok říčka. Její bohatství pravděpodobně plynulo z obhospodařování úrodné země na východě. Poprvé se o měste zmínil r. 1806 německý cestovatel Seetzen a od té doby je postupně navštívilo mnoho Evropanů. R. 1867 zhotovil Charles Warren množství plánek a fotografií rozvalin. V r. 1878 byla na tomto místě postavena nová vesnice. Mezi dvěma válkami se řada budov bourala, což vedlo ke konzervaci, rekonstrukci a rozsáhlému průzkumu pod záštitou Oddělení starověku. Tyto práce pokračují i nadále. Rozsah památek z římské

ské doby ztěžuje výzkum starších období. Gerasa se proměnila z vesnice v helénistické město pod názvem Antiochie krátce po 4. stol. př. Kr. Z důvodu zajištění většího bezpečí započal rychlý rozvoj města. První historickou zmínku nacházíme v Josephovi, který říká, že koncem 2. stol. př. Kr. ve městě nalezl útočiště gadarský Theodoros. Vzápětí se jej však zmocnil Alexandr Jannaeus a zůstalo v rukou Židů až do r. 63 př. Kr., kdy jej dobyl Pompeius a stalo se součástí provincie Sýrie. Řím převzal helénistickou praxi a poskytoval městům určitou míru samostatnosti. Gerasa jako součást *Dekapole představovala prosperující město, které vedlo čilý obchod s Nabatejci na J. Jeho rozkvět byl tak obrovský, že v 1. stol. po Kr. přistoupilo k rozsáhlé přestavbě podle typicky římského vzoru s jednou přítmou hlavní ulicí lemovanou sloupy, která vedla na fórum. Tam stály chrámy Artemidy a Dia a dvě divadla, oběhnaná zdi. 2. stol. po Kr. probíhalo ve znamení velkého rozmachu a zachované trosky města, včetně vítězného oblouku postaveného u příležitosti osobní návštěvy císaře Hadriana v r. 129–130 po Kr., se většinou datují do této doby. Na počátku 3. stol. se Gerasa stala kolonií, ale brzy poté začala upadat a v době křížových výprav již byla dávno opuštěná.

BIBLIOGRAFIE. C. C. McCown, *The Ladder of Progress in Palestine*, 1943, str. 309–325; G. Lankester Harding, *The Antiquities of Jordan*, 1959, str. 78–104; E. G. Kraeling, *Gerasa, City of the Decapolis*, 1938; E. K. Vogel, *HUCA* 42, 1971, str. 40–42. T.C.M.

GERIZÍM Jedna ze dvou hor (více na jih), vypínající se nad dnešním Nábulusem, 4 km SZ od starobylého Šekemu. V arabštině se nazývá Džebel ʿet Tōr. Byla nazývána horou požehnaní, protože zde byla před shromážděným Izraelem přečtena slova požehnaní, jímž Hospodin odměňuje poslušnost (Joz 8,30–35) (*ĚBAL, HORA).

Římsa v polovině kopce je všeobecně známá jako Jótamova kazatelna, neboť odsud Jótam promluvil k šekemským občanům (Sd 9,7). Na vrcholku lze spatřit zbytky křesťanského kostela z 5. století. Předtím zde stál Jupiterův chrám, k němuž vedlo 300 schodů, což dokládají staré mince nalezené v Nábuluse.

Samařané pokládají Gerizim za svatou horu, protože jejich „předkové uctívali Boha na této hoře“ (J 4,20) a vystupovali na ni při příležitosti svátku paschy, letnic a slavností stánků. Podle samařské tradice je Gerizim horou Mórja (Gn 22,2) a místem, které vyvolil Hospodin, aby na něm spočinulo jeho jméno (Dt 12,5). Zde byl se souhlasem Peršanů postaven ve 4. stol. př. Kr. samařský chrám, který dal zbořit Jóchanan Hyrkános, když se r. 128 př. Kr. zmocnil Šekemu a přilehlých oblastí. Další informace viz E. Robertson, *The Old Testament Problem*, 1950, str. 157–171; G. E. Wright, *Shechem*, 1965, str. 170–184.

G.T.M.
F.F.B.

GERŠOM, GERŠON Mezi nositele tohoto jména patří:

1. Starší Mojžíšův syn, který se narodil v Midjánu (Ex 2,22; 18,13). Jméno („vyhnanství“ nebo „hostem tam“) připomínalo Mojžíšovo vyhnanství. Geršomovi synové byli jmenováni s kmenem Léviho (1 Pa 23,14n).

2. Potomek kněze Pinchasa (Ezd 8,2).

3. Syn Léviho (1 Pa 6,1.16n; vyskytují se i přibližné tvary Geršón a Geršónovci). V poušti měli Geršónovci na starosti stan setkávání, tj. jeho příkrývkou a závěs na vchodu, zástěny nádvoří i závěs na vchodu do nádvoří, které obklopovalo příbytek, a také oltáře a stanová lana. Práci jim usnadňovaly dva povozy a čtyři kusy skotu. Tábořili za příbytkem na Z straně. Všech mužů ve věku od jednoho měsíce výše bylo 7 500, z toho povolovaných do služby (věk 30–50) 2 630 (Nu 3,17–26; 4,38–41; 7,7). V zaslíbené zemi jim bylo přiděleno 13 měst (Joz 21,6). Za vlády Davida zodpovídaly rodiny Asafa a Laedána za zpěv a za sklady Božího domu (1 Pa 6,39; 23,1–11; 26,21n). O Geršónovcích se píše, že vynášeli Hospodinovu schránu (1 Pa 15,7), očisťovali Hospodinův chrám za Chizkijáše a Jósijáše (2 Pa 29,12; 35,15) a přísluhovali za Ezdráše (Ezd 3,10) a Nehemjáše (Neh 11,7).

D.W.G.

GESTA Orientální kultura užívá gest mnohem více než evropská. Proto nepřekvapuje, že Bible zmiňuje mnoho gest. Lze je zhruba rozdělit do tří skupin: 1. přirozené fyzické reakce na určité okolnosti, 2. gesta, která vyplývají z určité konvence nebo zvyklostí a 3. záměrné symbolické projevy. Gesta prvního typu jsou bezděčná a takového charakteru nabývají díky „železným“ zvykům i gesta druhé skupiny.

O gestech první skupiny se Bible mnoho nezmiňuje. Obvykle nepopisuje, zda vypravěč příběhu pokrčil rameny nebo pohnul hlavou. Pohyby rukou jsou z různých důvodů zaznamenány v Mt 12,49 a Sk 12,17. Duchovní stav lidí, kteří obklopovali Ježíše, jej vedl k povzdechnutí (Mk 7,34) nebo k pláči (J 11,35).

V Písmu máme zaznamenáno množství konvenčních gest. Zdravil-li člověk někoho výše postaveného, hluboce se uklonil a někdy mu políbil ruku. Přátelé se při pozdravu navzájem dotkli brady nebo bradky a políbili se. L 7,44–46 popisuje, jakými gesty se vyjadřovala pohostinnost. Opozření se dávalo najevo úsklebkem a potřesením hlavou (Ž 22,7). Při uzavření obchodu se koupě zpečetila potřesením rukou (Př 6,1). Hluboký smutek se navenek projevoval roztržením oděvu a spáním popela na hlavu. Tato skupina také zahrnuje fyzické postoje zaujímané při modlitbě a požehnaní. Viz také Ex 6,6 a Iz 65,2.

Proroci používali metodu symbolických gest. Konkrétně především Ezechiel, ale také i Ježíš. Často se dotýkal těch, které uzdravoval, a dechl na učedníky, když jim dával Ducha svatého (J 20,22). Patří sem i Pilátovo výmluvné gesto v Mt 27,24. Viz též *NOHA, *RUKA, *HLAVA atd. D.F.P.

GEŠEM Neh 2,19 a 6,1n jej uvádí jako jednoho z hlavních Nehemjášových nepřátel a téměř s jistotou lze říci, že to byl i Gašmu z Neh 6,6. V těchto verších je označován přídomkem Arabský, ale zjevně se jednalo o vlivnou osobnost. Postavu tohoto muže lépe osvětlují dva dokumenty. Jedním je pamětní zápis ve starověkém Dedánu (dnešní el-ʿUla), datovaný „ve dnech Džasma (dialektový tvar jména Gešem), syna Šachruova“, který svědčí o jeho významném postavení v S Arábii. Druhým je aramejské věnování na stříbrné misce z arabské svatyně v egyptské V Deltě. Text zní: „To, co Kajnu, syn Gešema, krále Kedaru,

přinesl (jako obětní dar bohyni) Han-ʿIlat.“ Z úst Gešemova potomka se dovídáme, že Gešem byl vlastně králem (hlavním náčelníkem) kmene ze S Arábie, který se zabýval obchodem a v Bibli vystupuje jako *Kedar. Perští králové udržovali s Araby od doby, kdy r. 525 př. Kr. obsadili Egypt (sr. Hérodotos, 3. 4nn, 88), dobré vztahy, což vysvětluje poznámku z Neh 6,6, že by Gašmova stížnost u krále nezustala nevyšlyšena. Ohledně stříbrné misky a dalších informací o Gešemovi viz I. Rabinowitz, *JNES* 15, 1956, str. 2, 5–9 a tab. 6–7. Sr. též W. F. Albright, „Dedan“ in *Geschichte und Alttestament*, 1953, str. 4, 6 (nápis z Dedánu). K.A.K.

GEŠŮR, GEŠŮREJCI

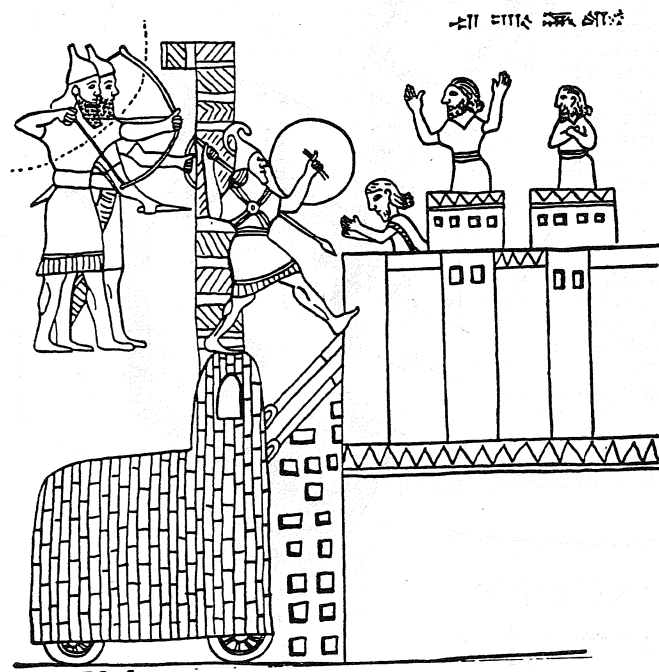
1. Na seznamu Davidových synů v 2 S 3,3 je jako třetí syn uveden „Abšalóm, syn Maaky, dcery gešúrského krále Talmaje“. Jde o město v Sýrii (2 S 15,8; 1 Pa 3,2), SV od Bášanu (Joz 12,5; 13,11.13).

Do Gešuru uprchl Abšalóm, když zavraždil svého bratra Amnóna (2 S 13,37). Tam také David poslal Jóaba, aby přivedl Abšalóma zpět (14,23). Mladík se vrátil do Jeruzaléma, ale vzápětí zosnoval proti svému otci vzpuru (2 S 14,32; 15,8).

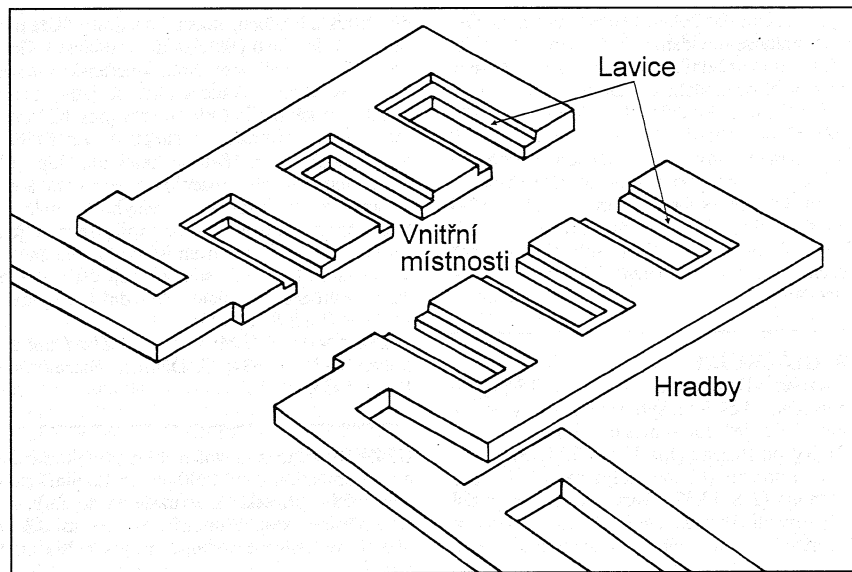
2. O další skupině zvané Gešúrovci svědčí Joz 13,2 a 1 S 27,8. Sídliili v Negebu, u hranic s Egyptem.

F.F.B.

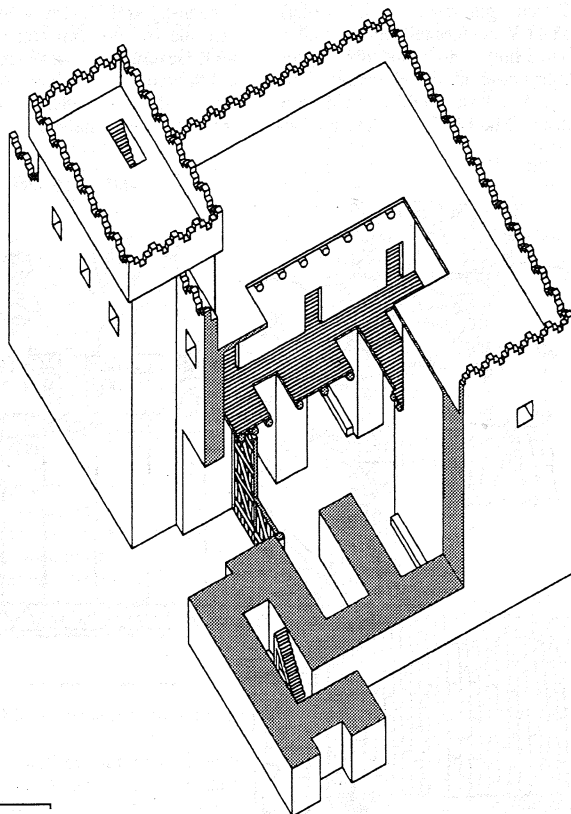
GETSEMANE (Z aram. *gaš šemen* = lis na olej). Zahrada (*kēpos*, J 18,1) v od Jeruzaléma, za údolím Kidronu, poblíž Olivové hory (Mt 26,30). Ježíš a jeho učedníci v ní trávili příjemné chvíle odpočinku, později se však stala místem úzkosti a dějištěm Jidášovy zrady a Ježíšova zatčení (Mk 14,32–52). Lze v ní vi-

Napadení Gezeru vojsky Tiglat-pilesera III. Reliéf z JZ paláce v Nimrodu, 744–727 př. Kr.

Plán brány postavené Šalomounem jako součást opevnění Gezeru.

0 5 metrů

Navrhovaná rekonstrukce Šalomounovy brány v Gezeru.

získal. Archeologické nálezy naznačují, že po r. 1200 př. Kr. ovládli město Pelištejci, možná se souhlasem Egypta, což by mohlo vysvětlit Davidovy boje v této oblasti (2 S 5,25). Gezer připadl Izraeli, když egyptský faraon dal svou dceru za manželku králi Šalomounovi. Ten jej dal znovu vystavět a zajistil jeho obranu (1 Kr 9,15–17). Vykopávky (1964–73) odkryly typickou bránu a opevnění z Šalomounovy doby. V lokalitě se také našlo velké množství ožehnutého kamene, důkaz útoku faraona Šišaka na Judu asi 918 př. Kr. (1 Kr 14,25nn). Existují i náznaky obsazení města Peršany, Seleukovci a Makabejci. Gezer (Gazara) často figuruje v bojích Makabejců. Dvěma významnými archeologickými nálezy jsou gezerský *kalendář a *„návrší“, tvořené deseti monolity (asi od r. 1600 př. Kr.).

BIBLIOGRAFIE. R. A. S. Macalister, *The Excavations of Gezer*, 1912; W. G. Dever (ed.) *Gezer* 1, 2 (a další svazky), 1970, 1974; *EAEHL*, str. 428–443. G.G.G.

GIBEĀ (hebr. *gib'ā*, *gib'at*). Slovo znamená „pahorek“ a Bible jej v tomto smyslu často používá (např. 2 S 2,25 a snad 2 S 6,3), vystupuje však také jako místní jméno. Díky podobnosti s místním jménem *geba'* (*GĒBA) se někdy tato dvě jména zaměňují (např. Sd 20,10).

1. Město v hornaté části Judska (Joz 15,57), které lze zřejmě ztotožnit s dnešní el-Džebou poblíž Betléma.

2. Město patřící Benjámíncům (Joz 18,28, EP Gibeat), zjevně S od Jeruzaléma (Iz 10,29). Kvůli hanebnému zločinu, kterého se jeho obyvatelé dopustili, bylo v době soudců zničeno (Sd 19n; sr. Oz 9,9; 10,9). Je známé jako Saulovo rodiště (1 S 10,26), *gib'at ša'ul* = Gibeá Saulova (1 S 11,4). Zde Saul sídlil, když byl králem (1 S 13–15), ale i potom, co Samuel pomazal Davida za jeho nástupce (1 S 22,6; 23,19; 26,1). Když se David stal králem, musel dovolit Gibeónanům pověsit těla sedmi Saulových potomků na hradby Gibeje na usmířenou za to, že Saul dal Gibeónany povraždit (2 S 21,6; LXX Gibeón).

Biblická Saulova Gibeá je téměř určitě dnešní pahorek Tell-el-Fúl, asi 5 km S od Jeruzaléma. Toto místo zkoumal W. F. Albright v letech 1922–3 a 1933 a nálezy tuto identifikaci potvrdily. Další vykopávky provedl r. 1964 P. W. Lapp a zpochybnil některé Albrightovy závěry. Nikde poblíž tohoto místa se nenacházel zdroj pramenité vody, což znamená, že nebylo soustavně osídleno až do doby železné, kdy se v hornatých oblastech začaly běžně používat nádrže na dešťovou vodu. První nevelké osídlení spadá do 12. stol. př. Kr. a bylo pravděpodobně zničeno v souvislosti s událostmi uvedenými v Sd 19–20. Po přestávce zde v Saulově době vznikla malá pevnost (asi r. 1025–950 př. Kr.). Albright rekonstruoval její plán jako čtyřúhelník, v jehož rozích stály věže. Při vykopávkách se však podařilo odkryt pouze jednu z nich. Lappova práce ukázala, že tento předpoklad není zce-

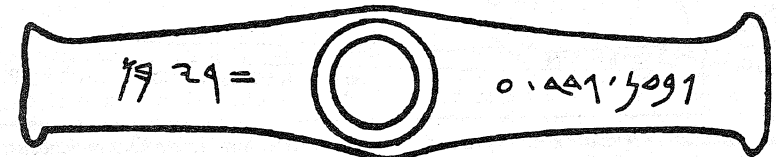
la jistý. Dále byl objeven železný hrot z pluhu, což dokazuje užívání železa, které do té doby znali jen Pelištejci. Podle jistých známek byla pevnost vydrancována a po nějakou dobu opuštěna, pravděpodobně hned po Saulově smrti, ale brzy byla znovu osídlena a sloužila jako Davidův opěrný bod během jeho války s Íš-bósetem. Město zřejmě ztratilo na významu poté, co David dobyl celé království, a vykopávky ukazují, že zpusťlo na více než dvě století. Pevnost byla přestavěna pravděpodobně za Chizkijáše (byla vybudována strážní věž), ale brzy poté opět rozvrácena (sr. Iz 10,29), aby byla znovu vybudována v 7. stol. př. Kr. spolu s hradbami (*OPEVNĚNÍ). Po jejím zničení, které se připsuje Nebúkadnesarovu vojsku, existovala na tomto místě až do r. 500 př. Kr. poměrně velká vesnice. Následovalo opět delší údobí, kdy místo zůstávalo opuštěné. S vesnicí se zde znovu setkáváme až v době Makabejských. Během dalšího období jsme svědky pouze sporadického osídlení, a to až do doby, kdy byli všichni Židé z Jeruzaléma vyhnáni. Jelikož se Gibeá nacházela v jeho blízkosti, stihl ji pravděpodobně stejný osud.

BIBLIOGRAFIE. W. F. Albright, *AASOR* 4, 1924; L. A. Sinclair, „An Archaeological Study of Gibeah“, *AASOR* 34, 1960; P. W. Lapp, *BA* 28, 1965, str. 2–10; N. W. Lapp, *BASOR* 223, 1976, str. 25–42; *EAEHL*, 2, str. 444–446.

T.C.M.
A.R.M.

GIBEJSKÁ PLANINA (Sd 20,23; hebr. *ma'arēh* = otevřené, pusté místo, ale LXX(A) *dysmōn* = Vulgáta *occidentali urbis parte* navrhuje hebr. *ma'arāh* = západ, což zde dává lepší smysl. A.R.M.

GIBEÓN V době izraelského obsazení Kenaanu šlo o důležité město obývané Chivejci (Joz 9, 17; LXX *Chorejci je možná vhodnější), které řídila rada starších (Joz 9,11; sr. 10,2). Po pádu Jericha a Aje si Gibeónané vymysleli lest a přesvědčili Jozua, aby s nimi uzavřel vazalskou smlouvu. Když jejich podvod vyšel najevo, museli vykonávat podhradní práce a byli prokleti. Emorejští králové z J hornaté oblasti země zaútočili na Gibeón za to, že jeho obyvatelé uzavřeli s Izraelem mír, ale Jozue přivedl na pomoc spojencům svá vojska a díky zázračnému prodloužení dne a silnému krupobití byli Emorejci poraženi (Joz 9–10; 11,19). Město připadlo Benjámíncům a stalo se lévijským městem (Joz 18,25; 21,17). Během války mezi Davidem a přívrženci Íš-bóseta se v Gibeónu sešly obě strany. Z každé bylo vybráno 12 mužů pro bojovou hru, ale poněvadž zápas skončil nerozhodně, rozpoutal se boj, v němž zvítězili Davidovi muži (2 S 2,12–17). U „velkého kamene, který je v Gibeónu“, zabil Jób svého soka Amasu (2 S 20,8). Snad se jednalo o nějaký význačný bod, nebo toto místo mohlo mít náboženský význam v souvislosti s vyvýšeninou, na níž stál stan setkávání a oltář k zápalné oběti. Tam

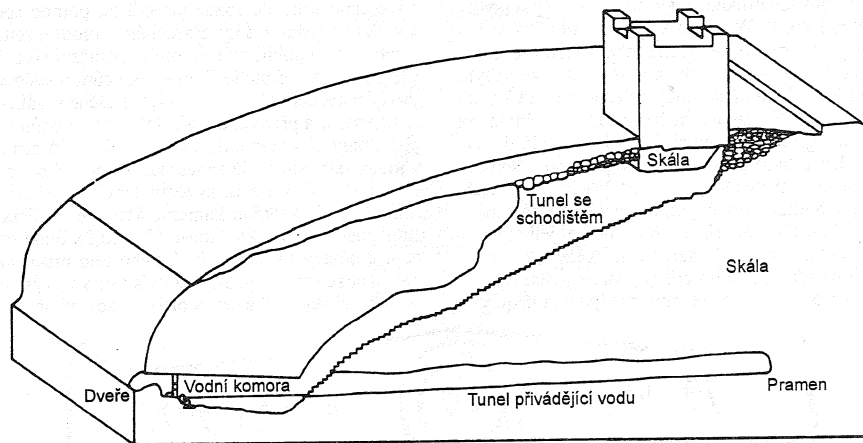
Rukojet' a otvor zásobnice z El-Džíbu s hebr. nápisem gb'n gdr 'zrhjw, „Gibeón-Gedor, Azarjáš“.

Šalomoun uctival po svém nástupu na trůn Hospodina (1 Pa 16,39; 21,29; 2 Pa 1,3,13; 1 Kr 3,4n). „Geba“ z 2 S 5,25 by z pohledu 1 Pa 14,16, Iz 28,21 a LXX mohla být alternativou ke „Gibeónu“. Gibeónané si podrželi svá práva vyplývající z jejich smlouvy i za vlády krále Davida, takže jediný způsob odstranění Saulova hříchu (neboť dal Gibeónany pobít) bylo vydání sedmi jeho potomků, aby je mohli popravít (2 S 21,1–11). Z hlediska úzkého sepětí Saulovy rodiny s Gibeónem (1 Pa 8,29–30; 9,35–39) vypadá jeho skutek ještě hrůzněji. Egypťský král Šišak uvádí Gibeón mezi městy, které dobyl (ANET, str. 242; sr. 1 Kr 14,25). Muži, kteří zabili Gedajáše, jehož Nebúkadnesar ustanovil za správce Judska, byli poraženi u Velké vody v Gibeónu a všichni jejich zajatci získali svobodu (Jr 41,11–14). Gibeónané pomáhali Jeremjášovi při stavbě jeruzalémských hradeb (Neh 3,7).

Vykopávky v el-Džibu (1956–62), asi 9 km od Jeruzaléma, odkryly zbytky měst z rané a střední doby bronzové II a z počátku doby železné až do perského období. Archeologové také odkryli město z římské doby. Nebyly nalezeny žádné stopy osídlení z pozdní doby bronzové, což by odpovídalo době Jozuově, ale pohřebiště z této epochy dokazují, že tam nějaké sídliště existovalo. Někdy v rané době železné byla do hloubky 11 m ve skále vyhloubena obrovská jáma. Tunelem vedly schody dalších 12 m do vodní komory, snad do „rybníka“ z 2 S 2 a „cisterny“ z Jr 41. Zdá se, že prohlubeň byla téměř pořád naplněna vodou. Později byl prokopán další kanál, který vedl z města k prameni za hradbami. V jámě se našlo mnoho rukojeti z různých nádob s otisky královských *pečetidel, jindy nesly jméno majitele nebo města Gibeónu. Průzkum okolní oblasti ukázal, že jde o lokalitu, kde se v 7. stol. př. Kr. vyrábělo ve velkém množství víno. Zapečetěné nádoby s vínem se skladovaly v chladných sklepeních vytesaných do skály. Nálezy dokazují, že se nápisy vztahují k tomuto místu, a tak jej identifikují.

BIBLIOGRAFIE. J. B. Pritchard, *Hebrew Inscriptions and Stamps from Gibeon*, 1959; *idem*, *The Water System of Gibeon*, 1961; *idem*, *Gibeon where the Sun stood still*, 1962; *idem*, *The Bronze Age Cemetery at Gibeon a Winery, Defences and Soundings at Gibeon*, 1964. A.R.M.

Vodní systém v Gibeónu se skládal z komory pro vodu, která byla vytesána ve skále a k níž vedlo točité schodiště, a z tunelu z doby železné s 93 schody, vedoucím k prameni vně městských hradeb. Průřez východním svahem kopce ukazuje tunel se schody a pramen.

GIBETÓN (hebr. *gibb'atón* = val, hromada). Město v Danu (Joz 19,44), které připadlo lévjijské čeledi Kehatovců (Joz 21,23). Po nějakou dobu patřilo Pelištejcům. V jeho okolí se odehrávaly jejich války se S Izraelem. V Gibeónu Baeša zabil Nádaba (1 Kr 15,27) a o 26 let později zde Omriho prohlásili za krále (1 Kr 16,17). Asyrský panovník Sargon nechal zobrazit dobytí města na stěny svého paláce spolu s ostatními triumfy svého tažení v r. 712 př. Kr. (viz P. E. Botta, *Monument de Ninive*, 1849, 2, obr. 89). Pravděpodobně dnešní Tell el-Melât, Z od Gezeru. G.W.G.

GÍCHÓN (hebr. *gihón* = potok, říčka).

1. Jedna ze čtyř řek v zahradě *Eden, která byla ztotožňována s různými řekami: Oxem, Araxem, Gangou, Nilem a dalšími. Nilská varianta vychází ze zmínky, že obtéká (*sābāb*) zemi *Kúš (Gn 2,13), která obvykle označuje Etiopii, ale zde pravděpodobně označuje oblast na V od Mezopotámie, z níž později vzešli Kassité. Je-li tomu tak, pak by mohlo jít o jednu z řek stékajících do Mezopotámie z hor na V, snad Dijalu nebo Karchán. Nicméně musíme počítat s možnými geografickými změnami, a proto je každá identifikace dosti nejistá.

2. Název pramene na V od Jeruzaléma, u kterého byl Šalomoun pomazán za krále (1 Kr 1,33.38.45). Odtud svedl Chizkijáš vody do rybníka Siloe (2 P 32,30) uvnitř městských hradeb, ale za vnějším opevněním, jež vybudoval Menáša (2 Pa 33,14). Je to pravděpodobně dnešní 'Ajn Šittit Marjám.

BIBLIOGRAFIE. K 1 viz E. A. Speiser, „The Rivers of Paradise“, *Festschrift Johannes Friedrich*, 1959, str. 473–485; k 2 viz J. Simons, *Jerusalem in the Old Testament*, 1952, str. 162–188. T.C.M.

GILBÓA (hebr. *gilbōa* = snad „bublající pramen“). Objevuje se také výraz „hora Gilbóa“. Šlo o pohorí na území Isacharovců, kde se Saul naposled utkal s Pelištejci a kde také zemřel (1 S 28,4; 31). David ve svém žalozpěvu „Hory v Gilbóe“ zosobňuje, neboť se staly němými svědky Saulovy porážky a smrti (2 S 1,21). Možná nás překvapí, že se Pelištejci obje-

vili tak daleko na S, ale cesta z Pelišteje do Esdraelonu byla pro pochodující vojáků docela snadná. Dnes se tyto kopce nazývají Džebel Fuķū'a, přičemž starý název se zachoval ve jménu vesnice Dželbón na úbočí hor. G.W.G.

GILEÁD

1. Syn Makírův, vnuk Manasesa. Od něj pochází gileádská čeleď, která tvořila hlavní část kmene Manases (Nu 26,29n; 27,1; 36,1; Joz 17,1,3; 1 Pa 2,21.23; 7,14–17).

2. Potomek Gádův a předek několika pozdějších Gádovců (1 Pa 5,14).

3. Otec Jifácha (Sd 11,1n).

4. Místní jméno, které se vztahuje buď k celému Zajordání, nebo k části tohoto území, kde sídlili Rúbenovci, Gádovci a polovina kmene Manases. Z geografického hlediska byl Gileád kopcovitou zalesněnou zemí, jež se rozkládala směrem na S od spojnice Češbónu na Z a S cípu Mrtvého moře, na S dosahovala k dnešnímu Vádí Jarmúk, ale asi 29 km J od Jarmúku kopce přešly v rovinu. Na S okrají tvoří tyto roviny území Bášanu. Takto vymezený Gileád je rozdělen na S a J polovinu tokem dolního Jaboku. Jižně od hlavního Gileádu (tj. na J od linie Češbón – Mrtvé moře) až po řeku Arnón, se táhne zvlněná náhorní rovina vhodná pro pěstování obilí a chov dobytka. I tato část bývá někdy zahrnována pod Gileád. Název Gileád ve svém nejširším použití zahrnuje celé (izraelské) Zajordání (sr. Dt 2,36 a především 34,1; Sd 10–12; 20,1; 2 Kr 15,29). Verš 1 S 13,7 je zajímavý tím, že pro označení určité části území používá označení „Gád“ a celé území obecně nazývá „Gileád“. V tomto obecném významu se objevuje také v 2 Kr 10,33, kde „v celém území Gileádu“ označuje (izraelské) Zajordání a zahrnuje Gileád (tj. hlavní Gileád + území k řece Arnón) i Bášan. Gileád v užším slova smyslu, jako zalesněná kopcovitá země S a J od Jaboku, je popsán v Dt 3,10 jako území ležící mezi městy náhorní roviny na J od Češbónu a Bášanem na S (viz také Joz 13,11 v kontextu). Obě poloviny hlavního Gileádu mohly být samy o sobě označeny jako Gileád (ohledně S poloviny viz Dt 3,15; Joz 17,1.5n). Bylo-li místo blíže určeno, nazýval se někdy Gileád J od Jaboku (dědičný podíl Gádovců) slovy „polovina Gileádu“ (Dt 3,12, sr. 16; Joz 12,2.5; sr. 13,25). Totéž označení se občas používalo pro Gileád S od Jaboku (Joz 13,31). S polovíně se též říkávalo „zbytek Gileádu“ (Dt 3,13). Je pozoruhodné, jak se střídá obecný název s označením části Gileádu u Dt 3,12 v porovnání s 16 a 13 ve srovnání s 15. Současné použití názvu v jeho všeobecném i lokálním významu či v plné a zkrácené formě je typickým rysem pro starověku i dobu moderní. Ve většině SZ textů nám jejně významové rozdíly vysvětlí kontext.

Balzám z Gileádu byl příslovečný (Jr 8,22; 46,11; sr. Gn 37,25). Bohaté lesy Gileádu spolu s Libanómem a Karmelem se staly symbolem bohatství (Jr 22,6; 50,19; Za 10,10). Nacházely se zde pastviny pro kozy (Pis 4,1; 6,5), hledali tady útočiště uprchlíci. Jmenujme např. Jákoba, když utikal před Lábanem (Gn 31,21–55), Izraelce, kteří se v době Saula báli Pelištejci (1 S 13,7), Íš-bóšeta (2 S 2,8n) a Davida během Abšalómovy vzpoury (2 S 17,22nn).

BIBLIOGRAFIE. Zeměpis: Baly, *The Geography of the Bible*, 1974, str. 219–225. Archeologie: N. Glueck, *Explorations in Eastern Palestine*, 3; AASOR 18/19,

1939, str. 151–153, 242–251 (rozsah a historie) a 153–242, 251nn (archeologie). Obecně: M. Otsson, *Gilead*, 1969; spekulativní je M. Wüst, *Untersuchungen zu den siedlungsgeographischen Texten des Alten Testaments*, 1. *Ostjordanland*, 1975. Viz také *RUBEN, *GAD, *MANASES, *RAMOT-GILEAD a *MACHANAJIM. K.A.K.

GILGÁL Jméno může znamenat „kruh (kamenů“ nebo „odvalení“ z hebr. *gāl* = válet. Název Gilgál použil Bůh prostřednictvím Jozua, aby Izraelcům připomínal jejich vysvobození z Egypta, když byli na tomto místě obřezáni: „Dnes jsem od vás odvalil (*gallót*) egyptskou potupu“ (Joz 5,9).

1. Gilgál na V od Jericha, mezi Jerichem a Jordánem. Jeho přesná poloha zatím není jasná. J. Muilenburg (*BASOR* 140, 1955, str. 11–27) velmi opatrně navrhuje místo S od Chirbet el-Mefdzar, asi 2 km SV od starověkého Jericha (Tell es-Sultán). Na podporu této hypotézy uvádí SZ texty a odkazy k pozdějším autorům (Josephus, Eusebius atd.). Pokudně vykopávky na tomto místě odhalily pozůstatky z rané doby železné. J. Simons (*GTT*, str. 269–270, § 464) Muilenburgův pohled kritizuje a tvrdí, že Chirbet el-Mefdzar leží mnohem víc na S než na V od Jericha. To však není příliš pádná námitka, protože Chirbet el-Mefdzar leží směrem na V i na S (viz Muilenburgova mapa, *op. cit.*, obr. 1, str. 17).

Gilgál se stal hlavním tábořištěm Izraele poté, co překročil Jordán (Joz 4,19). Během dobývání zaslíbené země se v něm odehrála řada událostí. Izraelci zde postavili 12 pamětních kamenů (Joz 4,20), provedli obřizku nové generace, která dospěla během putování na poušti (Joz 5,2–9), slavili zde první hod beránka (Joz 5,9–10) a zde také ustala mana (Joz 5,11n). Z Gilgálu vedl Jozue Izrael proti Jerichu (Joz 6,11.14nn) a vydal se na J, když přijal gibeónské poselstvo (Joz 9,6). Gilgál se tak stal současně připomínkou předešlého Božího vysvobození z Egypta, symbolem přítomného vítězství pod jeho vedením i vědkem zaslíbení dědictví, které Izraelci teprve získají. Ohledně polohy gilgálského tábořiště v Jozuově strategii sr. J. Kaufmann, *The Biblical Account of the Conquest of Palestine*, 1953, str. 91–97, především 92, 95n. Kaufmann také ostře odmítá Altovy a Not-hovy mylné představy o Gilgálu jako rané svatyni Benjaminovské tradice (str. 67–69).

Později vystoupil posel Hospodinův z Gilgálu do Bokímu, aby soudil odpadlé Izraelce (Sd 2,1), do Gilgálu se vrátil Ehúd, aby zabil moabského krále a vysvobodil Izrael (Sd 3,19), Samuel se sem pravidelně vracel při svých cestách (1 S 7,16), tady po vítězství nad Amónovci Izraelci radostnými obětmi potvrdili Saulovo kralování (1 S 11,14n; sr. 10,8). V Gilgálu však také Saul neoprávněně obětoval (1 S 13,8–14) a zde se Samuel se Saulem navzájem rozešel, když Saul ve válce proti Amálekovi neuposlechl Hospodinův rozkaz (1 S 15,12–35). Po Abšalómově neúspěšné vzpouře vstoupili Judejci do Gilgálu, aby přivítali vracějícího se Davida (2 S 19,15.40). Za dnů Achaba a Jórama tudy procházel Eliáš s Elišou těsně před Eliášovým nanebevzetím (2 Kr 2,1; někteří se domnívají, že se v tomto případě nejedná o historický Gilgál) a tady také nasypal Eliáš do polévky z polních tykví mouku, když se jeho žáci báli, že budou pokrmem otráveni (2 Kr 4,38).

V 8. stol. př. Kr., alespoň od doby vlády Uzijáše

po Chizkijáše, se Gilgál stal střediskem formální a ne-duchovní bohoslužby, která podobně jako v Bét-elu vyvolala odsouzení ze strany Ámose (4,4; 5,5) a Ozeáše (4,15; 9,15; 12,11). Asociaci Bét-elu a Gilgálu (objevuje se také v 2 Kr 2,1n) posílila i ta skutečnost, že obě místa spojovala důležitá cesta (Muilenburg, *op. cit.*, str. 13). Konečně Micheáš (6,5) připomíná svému lidu důležitou roli Gilgálu v jejich duchovním putování a dokládá Hospodinovu spravedlnost i spasitelnou moc „od Šittimu do Gilgálu“, tj. přes Jordán do zaslíbené země.

2. Gilgál „naproti Adumímskému svahu“ (Joz 15,7). Odsud byla vidět S hranice Judy. V jejím paralelním popisu (Joz 18,17; včetně J hranice pokolení Benjamín) je takto vylíčen Gelilót (EP „Kruhy“). Shoduje-li se však tento Gilgál/Gelilót se slavným Gilgálem V od Jericha, není jisté. Jinak by musel existovat nějaký další místní „kruh“ dále na Z. Různé pohledy na tuto hranici lze najít viz Simons (GTT, str. 139–140, § 314, 173; § 326), jenž ovšem ponechává otevřenou možnost pro opravu.

3. V Dt 11,30 může spojení „naproti Gilgálu“ označovat spíše sídliště Kenaanců v Arabě (horský hřeben nad údolím Jordánu) než hory Ebal a Gerizim. Je-li to pravda, pak jde o historický Gilgál, viz 1 výše. Sr. GTT, str. 35, §§ 87–88.

4. Ve výčtu králů, které pobil Jozue, je mezi vládci Dóru a Tirsy i král pronárodů z Gilgálu (Joz 12,23). Tento Gilgál mohl být hlavním městem, z něhož panoval král smíšenému obyvatelstvu na okraji přímořské pláně Šáron, jež bývá lokalizováno v Džildžulje, asi 5 km S od Afeku nebo 22 km SV od pobřeží z Jafy.

5. Bét-gilgál, z něhož přijeli zpěváci, aby se zúčastnili slavnosti posvěcení jeruzalémských hradeb za Nehemjáše a Ezdráše, je buďto známý Gilgál (viz 1 výše), nebo jiné dosud neurčené místo (Neh 12,29).

K.A.K.

GIRGAŠEJCI Kmen uvedený v seznamu potomků Kenaana (Gn 10,16; 1 Pa 1,14), tvořící část velmi smíšené populace Kenaanu, jež je popsána v původním zaslíbení Abrahamovi (Gn 15,21; sr. Neh 9,8). Ve chvíli, kterou určil Hospodin, je Izraelci porazili (Dt 7,1; Joz 3,10; 24,11). V severokenaanském Ugaritu jsou Girgašejci označeni dvěma osobními jmény: *grgš* a *bn-grgš*, tj. Girgaš a Ben-Girgaš (odkazy in Gordon, *Ugaritic Textbook*, 3, 1965, str. 381, č. 619). Bibličtí a ugaritští Girgaš(ejci) se pravděpodobně liší od národu v Malé Asii, nazývaného v chetejských análech jako Karkisa a v obdobných eg. záznamech *krkš*.

K.A.K.

GIRZEJCI, GEZREJCI Málo známý polokočovný kmen, uvedený spolu s Gešúrejci a Amálekovci. David jej v SZ *Negebu vyhladil (1 S 27,8), když vládl v Siklagu za pelištejského Akiše.

K.A.K.

GLORIA IN EXCELSIS Tento výraz se váže především k liturgické oslavné písni, která má své počátky v církvi patristického období (sr. *SHERK*, 6, 501; *ODCC*). Je inspirována andělským hymnem z L 2,14. Podobně jako v případě vidění, která měli Zachariáš a Marie (L 1,13,30), anděl v L 2,10 ujišťuje, že přináší radostnou zvěst. Předcházející andělova prohlášení byla na prvním místě určena tomu, kdo měl vi-

dění. Radost z poselství však náleží všemu Božímu lidu. Pastýři představují pouze zástupce velké skupiny lidí, kteří očekávají a touží po vykoupení, jež Mesias přinese.

Dobrořečení a chvála nevyjadřují jen naději do budoucna, ale skutečnost, která se stala reálnou ve chvíli Mesiasova zrození:

„Sláva na výsostech Bohu
a na zemi pokoj mezi lidmi;
Bůh v nich má zalíbení.“

Dosl. čtení tohoto verše zní: „mezi lidmi (Božího) zalíbení“, což je paralela k lidem ve v. 10. Vztahuje se k těm, na nichž spočinula Boží vykupující milost a ve kterých má Hospodin zalíbení (sr. L 3,22). Andělé neohlašují pouze vnější, pomíjijí *pax Romana*, ale pokoj, jenž hojí odcizení mezi hříšným člověkem a svatým Bohem (sr. Iz 9,6n; Ř 10,15). (*BENEDICTUS)

E.E.E.

GNOSTICISMUS Termín odvozený z ř. *gnōsis* = poznání. Až donedávna se používal výhradně k označení heretického učení, které zavrhl církevní otcové v prvních stoletích křesťanství. Věda 20. století jej často aplikovala mnohem volněji na všechny typy náboženství, které kladou důraz na jakýkoli druh dualismu nebo na přijetí tajného poznání. Za „gnostické“ byl např. označen zoroastrismus, mandeismus, hermeneutická literatura, svitky od Mrtvého moře a dokonce i samotný NZ.

I. Definice

V dnešním bádání jde o jeden z nejdiskutovanějších bodů a existují dvě základní názorové školy. Jednu z nich reprezentují konzervativní britští vědci, např. R. McL. Wilson, jenž zastává „úzkou definici“ (tzn. zužuje termín na křesťanská kacířská učení 2. stol.), představiteli druhé jsou především němečtí badatelé, např. R. Bultmann a K. Rudolf, kteří podporují „širší definici“ (tj. zahrnující všechny další skupiny s podobným učením).

Širší definice s sebou přináší problém. Podle ní totiž nabývá pojem „gnosticismus“ tak široké konotace, že téměř přestává mít specifický význam a je vlastně nejmenším společným jmenovatelem helénistického myšlení, v němž se staví do popředí jakýkoli druh dualismu.

Na druhou stranu ale také činí obtížněji definovat, co gnosticismus znamená. Některé skupiny rané církve (např. valentinovci, Naasejci) samy sebe nazývaly gnostiky. Ani církevní otcové nejsou zajedno ve svých pokusech definovat, co mají tyto skupiny společné. Irenaeus šel tak daleko, že napsal: „Systémů vykoupení existuje tolik, kolik je učitelů těchto mystických učení“ (*Adv. Haer.* 1. 21. 1).

Přes všechny zmíněné překážky, které souvisejí s definicí gnosticismu, měly tyto skupiny 2. století mnoho společných rysů, na základě nichž si lze utvořit základní představu o tom, v čem gnostické myšlení spočívalo.

Základním kamenem této víry byl radikální kosmologický dualismus, tj. víra, že stvořený svět je zlý, je naprosto oddělen od duchovního světa a představuje jeho protiklad. Svrchovaný Bůh přebývá v duchovním světě nedosažitelné krásy a nemá nic společného s hmotným světem. Hmotu stvořila nižší bytost, *Démiurgos*. Ten spolu se svými pomocníky, *archonty*, drží lidstvo ve vězení této materiální existence a za-

hradil cestu jednotlivým duším, které se po smrti pokoušejí vystoupit do nebe. Tato možnost není dostupná každému. Pouze ti, kdo vlastnili božskou jiskru (*pneuma*), mohli doufat, že se jim podaří uniknout z jejich tělesné existence. Ale ani oni toho nedosahovali automaticky, protože nejprve museli být osvíceni existenci: „... není to jen obmytí, co dává svobodu, ale také poznání toho, kým jsme byli a čím jsme se stali, kam jdeme a z čeho jsme byli vykoupeni, co je to narození a co znovuzrození“ (*Exc. Theod.* 78. 2). Ve většině gnostických systémů, o nichž píše církevní otcové, je toto osvícení dílem božského vykupitele, který sestupuje z duchovního světa v přestrojení a je často spojován s křesťanským Ježíšem. Aby gnostik dosáhl spasení, musí být bdělý, aby si všiml existence svého božského *pneuma*. Na základě tohoto poznání může ve chvíli smrti uniknout z materiálního do duchovního světa.

Samí gnostici dali tomuto konceptu silně mytologickou formu, ale odpovídající skutečnost byla mnohem existenciálnějšího charakteru. Gnostik se snažil odhalit svoji vlastní identitu, což využil známý psychiatri Karl Gustav Jung, jehož četné studie o lidské přirozenosti se zakládají na pochopení starověkého gnosticismu.

Pro tradiční křesťanství je gnostické myšlení zcela cizím prvkem. Jeho mytologický pohled na vykoupení naprosto nedeceňuje význam života, smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Vztah člověka k Bohu vede v gnostickém pojetí k popření významu jeho osoby a díla, protože „spasení“ není chápáno ve smyslu vykoupení z hříchu, ale je formou existenciálního sebeuvědomění.

II. Prameny

O gnostických sektách se dovídáme ze dvou zdrojů:

1. Církevní otcové

Nejdůležitějším dílem v této oblasti je Irenaeovo *Adversus Haereses*, přestože o této otázce obšírně psali i Tertullian, Klement Alexandrijský a Hippolytos Římský. Některé z těchto prací se navzájem prolínají, ale všechny sdílejí stejný názor. Všechna tato díla byla napsána z pohledu ortodoxního katolického křesťanství a odmítala to, co otcové viděli jako deformaci „původního“ apoštolského křesťanství, za jehož zástupce se považovali. Jedná se tedy o tendenční práce, nikoli o nestranný popis gnostické víry. To je samozřejmě nevyhnutelný důsledek toho, že *gnōsis* měla ve své podstatě esoterický charakter, a tudíž nebyla přístupná těm, kdo do ní nebyli zasvěceni. Nicméně porovnáním práce otců o gnosticismu se spisy samotných gnostiků, docházíme k závěru, že jsou jejich díla v hrubých obrysech spolehlivá a pravdivá, i když ne ve všech detailech.

2. Gnostické texty

Patří k nejdůležitějším pramenům našich dnešních znalostí o gnosticismu, protože nenesou určité nedostatky patristických zdrojů a poskytují přímý pohled na ovoce gnostického myšlení.

Po nějakou dobu byly známy některé izolované texty, z nichž jako nejdůležitější jmenujeme *Pistis Sophia, Knihy Ježův, Janův apokryf* a některé méně rozsáhlé práce. Nejvíce se naše poznání o gnosticismu obohatilo nálezem 13 svitků, které archeologové objevili r. 1945 poblíž Nag Hammádí v Horním Egyptě

(*CHĚNOBOSKION). Jsou napsány v koptštině, ale jedná se o překlad z ř. originálů. Byly součástí knihovny rané křesťanské sekty a přestaly se užívat asi kolem r. 400 po Kr. Nález zahrnuje 52 jednotlivých prací. Publikace těchto spisů představovala zdoluhavý a náročný projekt a kompletní faksimile původních textů byla k dispozici až v r. 1978. Anglický překlad vyšel rok předtím, ale několik jednotlivých spisů již bylo mnohem dříve zveřejněno v odborných člancích a monografiích (v češtině viz Petr Pokorný, *Piseň o perle*, Praha, Kalich, 1987). Interpretace těchto textů je však teprve na samém počátku a jakékoli současné hodnocení může nyní být jen provizorní hypotézou.

Některé ze známějších prací nalezených v Nag Hammádí zahrnují několik „evangelií“. *Tomášovo evangelium* (pramen Q) je sbírkou Ježíšových výroků, přičemž část z nich se shoduje s výroky v NZ Evangelii. Jiné se svou formulací liší, ale některé z nich mohl skutečně Ježíš říci. Nicméně sbírka jako celek byla zjevně sestavena z ryze sektářského pohledu. *Filipovo evangelium, Evangelium Pravdy, koptské Evangelium Egyptanů a Evangelium Marie* toho mají s NZ Evangelii méně společného a vyznačují se více gnostickým charakterem.

Další texty z Nag Hammádí zahrnují sbírky modliteb, díla s názvem *Apokryfon* („Tajná kniha Jakubova a Janova“), řadu spisů označených jako *Apokalypsa* (Pavlova, Jakubova, Adamova, Petrova) a různorodé vzorky gnostické spekulativní literatury. Ne všechna díla této knihovny představují stejný druh gnosticismu. Mnoho z nich je asi valentinovského původu, ale neplatí to o všech. Některá dokonce nejsou vůbec gnostická. Např. kodex VI zahrnuje koptskou verzi Platonovy *Ústavy* a zachovává se dva příklady raně křesťanských moudrostí *Učení Silvanovo* (kodex VII) a *Sentence Sextovy* (kodex XII).

Tyto texty nás nutí zabývat se otázkou podstaty gnosticismu a jeho vztahu ke křesťanství. Jednalo se opravdu o křesťanskou herezi, jak se domnívali otcové, nebo šlo o nekřesťanskou formu víry, která se v určitých okruzích překrývala s křesťanskými názory? Na základě důkazů, jež zatím byly vyhodnoceny, se zdá, že v případě spisů z Nag Hammádí jde o nekřesťanskou formu gnosticismu. Vyplývá to především z porovnání textu *Požehnaný Eugnostos* s dílem *Sofia Ježíše Krista*. Jedná se o natolik podobné práce, že jde bezpečně o různé verze téhož textu, kde první má podobu nábožensko-filozofického traktátu, který napsal učitel pro své žáky, a druhý má formu proslavu, v němž vzříšený Kristus oslovuje své učedníky. Podrobná srovnávací studie ukazuje, že *Požehnaný Eugnostos* je patrně původní verzí, která byla následně pokřesťanštěna jako *Sofia Ježíše Krista*. Také další spisy, např. *Apokalypsa Adamova a Parafráze Sémova*, pravděpodobně představují nekřesťanskou formu gnosticismu.

III. Původ

Jak gnosticismus vznikl? Podle církevních otců jde o překroucení křesťanství. Tuto myšlenku však dnes většina odborníků zamítá, jelikož náleží svědčí o něčem jiném. Přesto v otázce původu gnosticismu nepadají shoda. Je snadné rozpoznat v některých gnostických názorech příbuzné prvky s jiným náboženstvím, ale původ gnostického myšlení lze přesně určit jen obtížně.

Některí se domnívají, že gnosticismus v určitém směru souvisel s jednou z mnoha rozmanitých forem

GOFEROVÉ DŘEVO

judaismu, neboť SZ myšlenky hrají v gnostických spekulacích významnou úlohu. Jiní poukazují na podobnost mezi gnosticismem a dualismem děl f. filozofů. Nález Platónovy *Ústavy* v Nag Hammádí ukazuje, že jeho myšlenky nebyly pro gnostiky cizí, ačkoli je zároveň těžké dokázat, že mezi nimi existovaly nějaké vnitřní vazby.

Původ gnosticismu se hledal také v iránském náboženství. Ani tady nemáme dost spolehlivé důkazy, ačkoli nelze popřít, že gnosticismu je bližší cyklické pojetí dějin světa východních náboženství, která mají svůj původ v zoroastrismu, než tradiční křesťanství.

Přesný původ gnosticismu nelze vymezit. Je nepravděpodobné, že by čerpal z jednoho zdroje, protože gnostické myšlení má extrémně synkretický charakter a jeho stoupenci vždy s ochotou a dychtivostí sahali po různých náboženských názorech, aby dosáhli svého cíle.

IV. Důsledky pro NZ interpretaci

Pro studium NZ vyplývají ze studia gnosticismu dva základní důsledky:

1. Předkřesťanský gnosticismus

Podle Reitzensteina (z něhož vychází Bultmann a další němečtí vědci) v době, kdy se v helénistickém světě objevilo křesťanství, již apoštolové narazili na existenci uceleného světového názoru, který byl kombinací orientálního a řeckého myšlení a obsahoval myšlenku božského vykupitele, jenž zachránil duše lidí. Tento „gnostický“ pohled převzali první křesťané *in toto* a aplikovali jej na vlastní zkušenost s Ježíšem, takže se božským vykupitelem stal on. Z tohoto pohledu se lze dívat na křesťanství jako na christianizovaný gnosticismus.

S názorem, že gnosticismus předcházela křesťanství, je však spojeno mnoho problémů. Za prvé pro něj neexistují žádné důkazy, a to ani v textech, které mohl znát Reitzenstein, ani v dokumentech, které máme k dispozici my. Texty z Nag Hammádí sice považujeme za nekřesťanskou formu gnosticismu, ale to samo o sobě nedokazuje, že gnosticismus existoval před křesťanstvím.

Názor, že NZ představuje formu gnosticismu, je v každém případě neopodstatněný, protože existují značné a zásadní rozdíly mezi názory gnostiků a NZ autorů. Gnostikové zastávali cyklickou koncepci času a pojem historie pro ně nic neznamenal. Gnostické vykoupění nikdy nemohlo mít význam pro tento život. Jeho smysl spočíval v úniku z dočasné existence do duchovního světa. Oproti tomu SZ a NZ zdůrazňují důležitost času i historie, neboť Bůh právě v průběhu dějin jednal, a to nejen jako Stvořitel, ale také jako Vykupitel, aby svému lidu poskytl možnost spasení. Zatímco podle gnostiků je možné Boha poznat pouze útekem z dějinného času, podle křesťanského pohledu jej lze poznat právě proto, že do dějin vstoupil – konkrétně v životě, smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Kromě toho se z křesťanského spasení můžeme radovat již nyní, v tomto světě, nikoli pouze v éterickém, „duchovním“ světě.

2. Kacířství a ortodoxie

To ovšem neznamená, že gnosticismus nemá pro NZ studium žádný význam. Stopy „gnostické víry“ je možné nalézt v řadě NZ spisů, především v názorech korintského sboru (I K). Tito lidé tvrdili, že mají zvláštní „poznání“, které je osvobodilo od obvyklého

řádu společnosti, a tvrdili, že prožívají vyšší, „duchovní“ existenci i v současném tělesném stavu. Pro ně bylo vzkříšení již věcí minulosti, poněvadž je chápali duchovně, podobně jako mnozí gnostikové. A stejně jako oni kladli mimořádný důraz na údajné magické vlastnosti křesťanských svátostí.

Často se říká, že také list Koloským svědčí o podobném pohledu křesťanů v koloském sboru, a dopisy sedmi církvím ve Zj 1–3 potvrzují existenci analogických „gnostických“ směrů v dalších sborech Malé Asie. Pastorační epistoly jdou tak daleko, že otevřeně odsuzují nauky, které se „lživě nazývají gnōsis“ (I Tm 6,20), a zdá se, že i I J mluví proti určitému okruhu „gnostického“ prostředí.

NZ autoři gnostické myšlenky odsuzují. Ačkoli při tom sami používají gnostické terminologie, jasně ukazují, že nepřijímají její gnostický význam. Zároveň však samotný fakt, že tyto názory byly pravděpodobně v církvích v různých částech Římského impéria běžným a patrně velmi rozšířeným jevem, dodává určitou důvěryhodnost hypotéze W. Bauera, že rozdíl mezi herezí a ortodoxií nebyl v 1. století definován tak přesně jako později protignosticky zaměřenými církevními otcí.

BIBLIOGRAFIE. Texty: W. Foerster, *Gnosis: a selection of Gnostic Texts, I. Patristic Evidence*, 1972; II. *Coptic and Mandaeic sources*, 1974; J. M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, 1977, 3. vyd. 1988; D. M. Scholer, *Nag Hammadi Bibliography, 1948–69*, 1977, ročenky in *NovT*; W. Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, 1971; H. Jonas, *The Gnostic Religion*, 1963; W. Schmitz, *Gnosticism in Corinth*, 1971; *idem*, *Paul and the Gnostics*, 1972; R. McL. Wilson, *The Gnostic Problem*, 1958; *idem*, *Gnosis and the New Testament*, 1968; E. M. Yamauchi, *Pre-Christian Gnosticism*, 1973. Česky: P. Pokorný, *Piseň on perle*, Kalich, Praha 1987. J.W.D.

GOFEROVÉ DŘEVO (hebr. „*asê-gôper*). Dřevo, z něhož byla postavena Noemova archa (Gn 6,14). Mnoho vykladačů zastává názor, že se jedná o cypřišové dřevo, protože názvy obou jsou velmi blízké (ř. *kyparissos*). Ti, kdo vidí podobnost s hebr. *kôper* (*ASFALT), navrhuji vysvětlení, že jde o pryskyřičný *strom. Také by toto slovo mohlo souviset s akkad. *gubru/gudru* = (pastýřská) rákosová bouda. Tuto klípisnou paralelu navíc podporuje pojem „*asê*, který by mohl odpovídat determinativu *giš*, jež stojí před jmény stromů a předmětů ze dřeva a které se v akkad. čte jako *išu* nebo *iš*. Viz *The Chicago Assyrian Dictionary*, 5, 1956, str. 118. T.C.M.

GÓGA A MAGÓG Ez 38,2 hovoří o „Gógovi v zemi Magógu, velkoknížeti *Mešek a Túbalu“. LXX chápala Magóg jako národ, nikoli jako zemi. Pravděpodobně vysvětlení Góga jej ztotožňuje s lydijským králem Gýgem (asi 660 př. Kr.), asyr. Gugu; Magóg by asyr. mohlo být *mā(t) gugu* = země Góga. Souvislost s národy ležícími na konci tehdy známého světa (Ez 38,5n; sr. Zj 20,8) naznačuje, že je máme spíše považovat za eschatologické postavy než za identifikovatelné krále atd. Toto je interpretace Zj 20,8 a rabínské literatury.

Poněvadž Ez 38–39 nemusí nutně časově předcházet Ez 40–48 a jelikož rabínská tradice klade Góga do

pomesiáské doby, nemusíme mezi Ezechielem a Zjevením (za předpokladu, že chápeme tisíciletí v tom smyslu, který dali rabíni „dnům Mesiáše“) vidět žádný rozpor. H.L.E.

GÓLAN Útočištné město na S Zajordáni, v manasesovském Bášanu (Dt 4,43), a lévijské město (Joz 21,27). Jeho poloha není zcela jasná, mohlo by se jednat o dnešní Sachm el-Džólan, 22 km V od Afeku (Hippos). Později byl podle něho nazván kraj Gaulanitis. N.H.

BIBLIOGRAFIE. *LOB*, str. 377.

GOLGOTA (aram. *gulgoltā* = lebka; Mt 27,33). Pro toto jméno se uvádějí tři možné důvody: buďto se v místě našly lebky, nebo vrch nějakým způsobem připomínal lebku, anebo se zde odehrávaly popravy. Z Písma víme o Golgotě pouze to, že se jedná o dosti známé místo, které se nacházelo vně Jeruzaléma, zřejmě nedaleko od brány a cesty, a v jeho blízkosti se rozkládala zahrada s hrobem.

Dnes se v Jeruzalémě ukazují jako místo ukřižování a hrobu Pána Ježíše dvě lokality. Jednou je kostel Svatého hrobu, druhou hrob v zahradě. Naneštěstí bylo vždy obtížné objektivně otázku vyřešit, protože identifikace místa představuje pro různé skupiny důležitý bod ortodoxie. Kostel Svatého hrobu stojí na místě Venušina chrámu, který dal odstranit císař Konstantin, když zjistil, že okupuje svaté místo. Tradice tak sahá přinejmenším do 4. století. Nicméně vzhledem k zásahům Tita v 1. stol. a Hadriana ve 2. stol. musíme identifikaci pokládat za nejistou. Současnými vykopávkami se alespoň osvědčil fakt, že tradiční místo leželo za hradbami města. Na druhé straně nálezy z kostela dokládají hrob o něco pozdější, aby mohl být považován za pravý. Viz *POHŘEB A SMUTEK (NZ).

Hrob v zahradě byl poprvé zkoumán r. 1849. Tamější skalní útvar připomíná lebku a poloha místa souhlasí s biblickými údaji. Neexistuje však žádná tradice, která by tento nárok podporovala. Starší místo je pravděpodobnější, ale každá identifikace zůstává jen domněnkou.

BIBLIOGRAFIE. L. E. Cox Evans, *PEQ* 1968, str. 112–136; K. M. Kenyon, *Digging up Jerusalem*, 1974; další bibliografie viz *JERUZALÉM. D.F.F.

GOLIÁŠ *Obr z Gatu, který sloužil v armádě Pelíštejců (1 S 17,4). Goliáš mohl být potomkem zbytku Refájců, kteří po porážce od Amónovců našli útočiště u Pelíštejců (Dt 2,20n; 2 S 21,22). Ohledně jeho původu viz G. A. Wainwright, „Early Philistine History“, *VT* 9, 1959, str. 79n. Písmo uvádí jeho výšku „šest loktů a jednu píd“, tj. 3,2 m, počítáme-li jeden loket 52,5 cm (*VÁHY A MÍRY). I když se jedná o neobvyklý jev, není nemožný, jak dokazují objevy lidských koster podobných rozměrů, které se našly v Palestíně a spadají do stejného období.

Goliáše zabil *David v Efes-damímu v souboji, o jehož náboženském charakteru svědčí 1 S 17,45 a možná také útek Pelíštejců, pokud jej způsobilo jejich přesvědčení, že Bůh Izraele porazil jejich boha (sr. 2 S 23,9–12; 1 Pa 11,12nn). Goliášův meč, který byl uložen ve svatyni v Nóbu, dal kněz Achímelek Davidovi, když utíkal před Saulem ke králi Gatu, pro něhož měla být tato zbraň vhodným darem.

Dva pozdější výskyty tohoto jména vyvolaly mezi

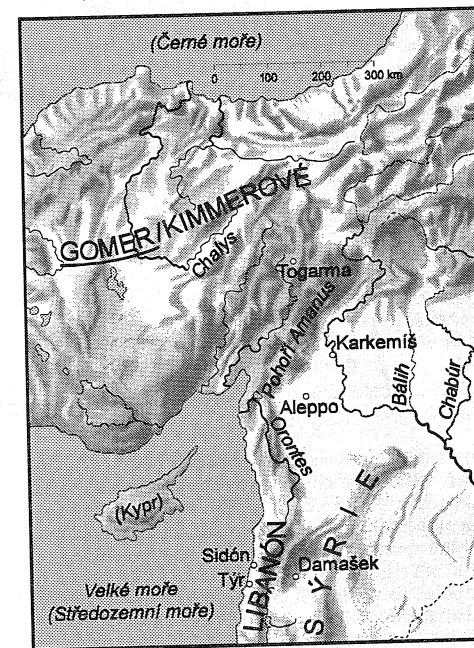
GOŠEN

badateli neshody. V 2 S 21,19 se píše, že Elchánan zabil „(bratra) Goliáše Gatského“, 1 Pa 20,5 uvádí jako oběť Lachmiho. Je možné, že *Elchánan bylo Davidovo původní jméno. Někteří se domnívají, že tento druhý Goliáš mohl být synem Davidova protivníka. Vyčerpávající diskusi na toto téma a případné úpravy nabízí S. R. Driver, *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel*, 1913; E. J. Young, *IOT*, 1949, str. 181n. J.D.D.

GÓMER (*gōmer* = dokončení).

1. Nejstarší syn Jefetův a otec Aškenáze, Rífata a Togarmy (Gn 10,2n). V Ez 38 je lid Gómera úzce spojen s domem Togarmy ve vojsku Góga. Pravděpodobně se jedná o starý národ Kimmerů, árijskou skupinu, která se ze své ukrajinské domoviny vydala někdy v 8. stol. př. Kr. směrem k Urartu (Arménie) a dobyla ho. Od této doby vystupují jako nepřátelé Asýrie.

2. (EP Gomera) Dcera Diblajimova a manželka *Ozeáše (Oz 1,3). Porodila Jizreela, Lóručumá a Ló-amího (Oz 1). G.W.G.

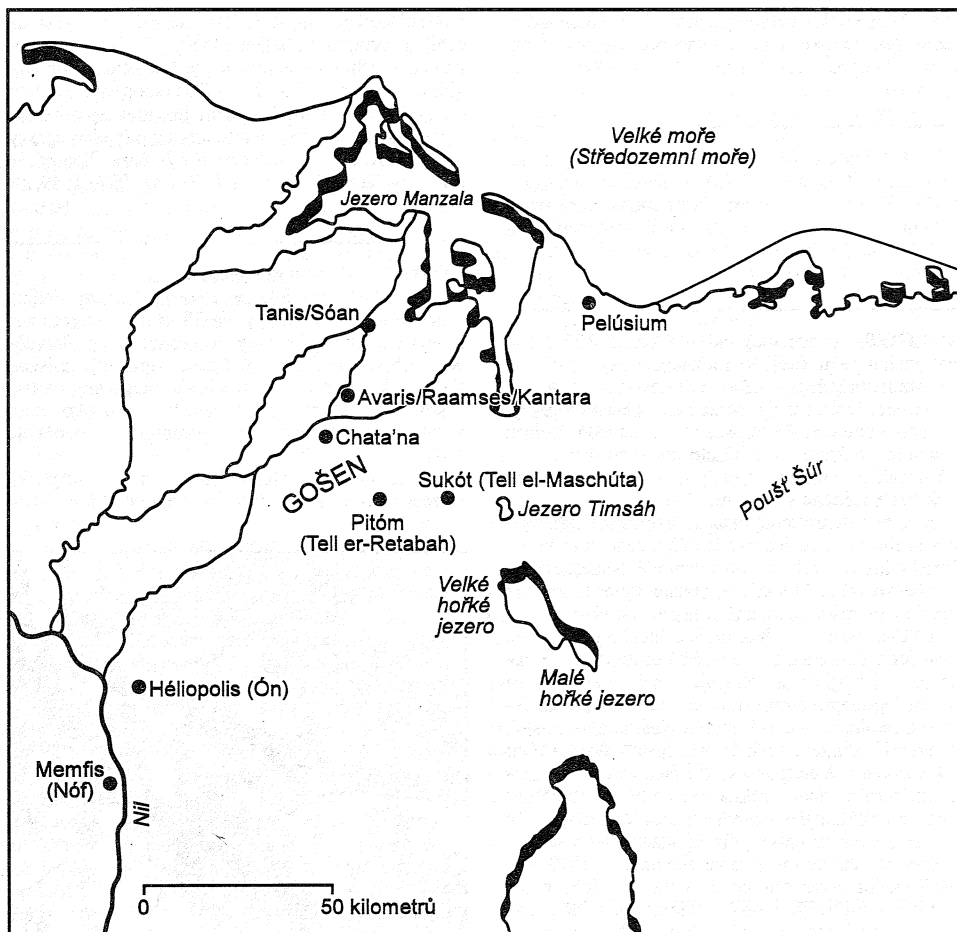

Území osídlené Gomerem, později národem Kimmerů.

GOŠEN

1. Území přidělené Izraeli a jeho potomkům během jejich pobytu v Egyptě. Jeho přesné umístění a rozlohu neznáme, ale s jistotou lze říci, že byl v Egyptě (Gn 47,6,27) ve V nilské Deltě: Gn 47,6,11 jasně stává do jedné roviny Gošen se „zemí Rameses“, která je pojmenována po sídelním městě Pi-Ramesse, biblickém *Raamsesu v SV Deltě. Topografické vysvětlení v LXX postarádla jasné podklady. V Delta se rozkládala blízko Jofora (Gn 45,10). Její výhodnou polohu ocenil nejen Josef, který sloužil svému faraonovi (snad Hyksós) v *Memfisu (poblíž Káhíry) nebo v Avarisu (SV Delta), sr. též Gn 46,28–29, ale i Mojžíš, jenž vedl

Gošen a oblast delty řeky Nilu.

rozhovory s faraonem v Pi-Ramessé (Ex 7–12). Gošen byl vhodným místem pro chov stád bravy a skotu (Gn 46,34; 47,1.4.6.27; 50,8). Hebrejové v zemi Gošen bydleli až do exodu a byli zde chráněni před morovými ranami (Ex 8,22; 9,26). Bible svědčí o tom, že s místními Egyptany udržovali úzké kontakty (např. sr. Ex 11,2n; 12,35n). Jméno *Gsmt*, vyskytující se v některých hebr. textech, bylo kdysi spojováno s hebr. Gošen přes Gesem v LXX, ale správně by se mělo číst jako *Šsmt*, a je tudíž irelevantní.

2. Kraj v J Palestině (Joz 10,41; 11,16), pravděpodobně pojmenovaný po 3. městu v kopcích J Palestiny (Joz 15,51), asi poblíž Zachirije, asi 19 km JZ od Chebrónu (tak Abel), nebo někde dále na V (GTT, 1959, §§ 285–287, 497). (*GEDER) K.A.K.

GÓZAN se často ztotožňuje se starověkou Guzanou, dnešním Tell Chaláfem na horním Chabóru. V r. 722 př. Kr. sem byli vystěhováni Izraelci, kteří bydleli v Samaří (2 Kr 17,6; 18,11). Sancherib se ve svém dopise Chizkijášovi (2 Kr 19,12 = Iz 37,12) zmiňuje o tvrdém trestu, který postihl toto asyr. provinční město, když se r. 759 př. Kr. vzbouřilo. Při vykopávkách v letech 1899, 1911–13 a 1927 (M. von Oppen-

heim, *Tell Halaf*, 1933) se našly desky z 8.–7. stol. př. Kr., na nichž se objevují Z semitská jména, která mohou dokazovat nebo objasňovat to, že zde pobývali izraelští exulanti (AfO Beiheft 6). D.J.W.

GUDGÓD Podle Dt 10,7 jedno z izraelských tábořišť v poušti. Chór-gidgád v Nu 33,32n představuje pravděpodobně další variantu téhož jména. Jeho polohu neznáme, ale fakt, že se nacházelo v blízkosti *Bené-jaakánu a *Jobaty, naznačuje polohu někde v horách, Z od Vádí Araba. Z lingvistického hlediska se zdá být nepravděpodobný názor, že se název zachoval ve Vádí Ĥadaħíd v této oblasti.

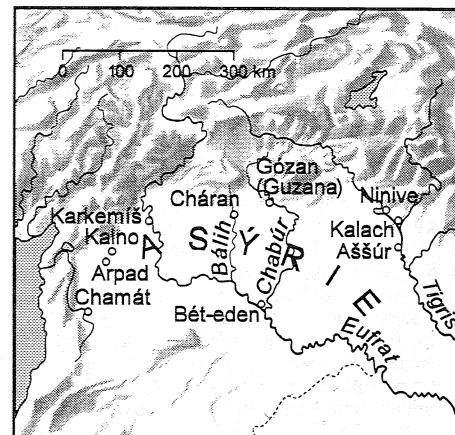
Baumgartner po srovnání s arabským výrazem dospěl k závěru, že by se mohlo jednat o zvířecí jméno – „cvrček“; Chór, první část delšího tvaru, znamená „jeskyně“.

BIBLIOGRAFIE. KB, str. 169, 335 (bibl.). G.I.D.

HAD

I. Obecně.

Hadi (*ZVÍŘATA V BIBLI) jsou plazi, kteří mají hlavu,

Poloha Gózanu.

tělo bez končetin a ocas. Pohybují se na zemi po břiše, a proto jsou se svým kmitajícím se jazykem viděni často tak, jako by lízali či jedli prach (Gn 3,14; sr. Iz 65,25; Ml 7,17 a nepřimo Př 30,19). V přírovnáních se hovoří o pronároděch plazících se jako hadi, kteří se sklánějí před Bohem Izraele (Ml 7,17), a o Egyptu procházejícím z bitvy jako syčící had do své skrýše (Jr 46,22, v kontrastu s egyptskou představou posvátné kobry na faraonově čele, která ho dovede k vítězství). Schopnost některých hadů vstříknout při uštknutí do rány smrtící jed (Gn 49,17; Kaz 10,8.11; nepřimo v Mt 7,10; L 11,11) je součástí mnoha biblických přírovnání. Hovoří se v nich o škodlivosti svévolníků (Dt 32,33 [vzpurní Hebrejové]; Ž 58,5; 140,4) nebo přemíry vína (Př 23,32), o dni Hospodinově (Am 5,19) a v metafoře o cizích utlačovatelích (Iz 14,29). Hadi uštknutí může patřit mezi Boží soudy a tresty (Nu 21,4–6; Jr 8,17; Am 9,3) stejně jako válka, hladomor atd., ale Boží služebníci mohou být před jeho ničivými účinky uchráněni (Mk 16,18; L 10,19; sr. Sk 28,3–6). Některé hady bylo možné zařikávat (Kaz 10,11), na jiné zařikávačovy metody nepůsobily (Ž 58,4n; Jr 8,17). Zařikávači hadů jsou pravděpodobně zobrazeni na egyptských skarabových amuletech (P. Montet, *L'Égypte et la Bible*, 1959, str. 90–94, obr. 17). O zařikávání hadů ve starověkém i dnešním Egyptě píše L. Keimer, *Histoires de Serpents dans l'Égypte Ancienne et Moderne*, 1947, o Mezopotámii N. L. Corkill, „Snake Specialists in Iraq“, *Iraq* 6, 1939, str. 45–52.

Kromě obecného pojmu *nāhās* = had a *sārāp* = pávlivý (viz níže II) má hebr. pro označení hadů ještě několik dalších výrazů. Staré slovo *peten* (Dt 32,33; Jb 20,14.16; Ž 58,5; 91,13; Iz 11,8; EP zmijje) se v ugaritských textech ze 14. stol. př. Kr. vyskytuje jako *btm*. Vědci často předpokládají, že se jedná o egyptskou kobru (arab. *naja hadže* a příbuzná *naja nigricollis*, M. A. Murray, *JEA* 34, 1948, str. 117–118), tedy o „brejlovec“ klasických autorů. Kobra inspirovala dva egyptské hieroglyfy. Tento jedovatý tvor ozřejmil význam některých textů, např. Dt 32,33 a Jb 20,14.16. Slovo *'ep'ē* (Jb 20,16; Iz 30,6; 59,5) je totožné s arab. *afa'a* a v této podobě vystupuje jako další obecný výraz pro označení hadů a někdy konkrétněji pro zmijje (sr. L. Keimer, *Études d'Égyptologie*, 7, 1945, str. 38–39, 48–49). V Gn 49,17 se hebr. *š'pīpōn* často považuje za označení zmijje různě

katé (takto EP) *Cerastes cornutus* a „bezrohé“ *Vipera cerastes*. V Egyptě a Palestině byly tyto druhy známé od starověku a v Egyptě podle tohoto hada vznikl hieroglyf „f“ – z onomatopoických slov *fy, fy*, „růžkatá zmijje“ (Keimer, *Études d'Égyptologie* 7, 1945; P. E. Newberry, *JEA* 34, 1948, str. 118). Určení *'akšūb* v Ž 140,4 není jisté; v Ž 3,13 se v tomto výrazu objevuje ř. *aspis* = brejlovec. Slovo *šip'ōni* překládá EP v Př 23,32 „zmijje“ a podobně *šepa'* z Iz 14,29, výrazem „bazilišek“ v Iz 11,8; 59,5; Jr 8,17. Oba tyto pojmy určité označují nějakého hada. Živočich, který se ve Sk 28,3 zakousl Pavlovi do ruky, byla zřejmě zmijje, všeobecně rozšířená ve středomořské oblasti. Totéž ř. slovo (*echidna*) se vyskytuje v působivých metaforách v Mt 3,7; 12,34; 23,33; L 3,7.

II. V Bibli

1. První had v Písmu je lstivý tvor z Gn 3, jehož si satan použil k tomu, aby odvrátil člověka od Boha (Ř 16,20; 2 K 11,3). Dábel jej ovládal stejně jako v NZ době démony v lidech a vepřích. Nad hadem byla vyřčena kletba, že se nikdy nezvedne nad své (obvyklé) postavení plaza (Gn 3,14). Had tak zůstal biblickým symbolem klamu (Mt 23,33) a sám lhatř je „ten dávný had“ (Zj 12,9.14n; 20,2). Křesťané by se hadovi měli vyrovnat v jeho proslulé moudrosti (Mt 10,16).

2. Když Mojžíš ukazoval Izraeli znamení (Ex 4,2–5.28–30) a později spolu s Áronem předstoupil před faraona (Ex 7,8–12), házeli na zem hůl, která se proměnila v hada. Když ji zvedli, znovu nabyla původní podoby, přičemž před faraonovými očima pohltila hady vzniklé z holí egyptských čarodějů (*MAGIE A KOUZELNICTVÍ, II, 2, c).

3. V poušti Hospodin potrestal vzpurné Izraelce „ohnivými hady“ (*nāhās sārāp*), jejichž jed byl smrtelný (Nu 21,4–9; sr. Dt 8,15). Když lid hledal pomoc, Bůh Mojžíšovi nařídil, aby připevnil na tyč bronzovou sošku hada, na kterou se měli uštknutí s vírou v Boží uzdravující moc podívat, a tak být zachráněni (*BRONZOVÝ HAD). Výraz *sārāp* = pávlivý či ohnivý se může týkat účinku jedu těchto hadů. Opakuje se v Iz 14,29 a 30,6 (kde se „létající“ může vztahovat na rychlost, s jakou může takový had uštknout, jako by „měl křídla“ – takto dnešní arabský úzus; podrobně vysvětlení in Keimer, *Histoires de Serpents*, str. 10, pozn. 2; D. J. Wiseman, *TynB* 23, 1972, str. 108–110).

4. Některé hebrejské zmínky o „hadech“ se vztahují spíše na jiná strach nahánějící zvířata, nebo metaforicky označují určité velké vojenské mocnosti v biblickém světě. Např. „had“ v Am 9,3 představuje zřejmě nějakého velkého živočicha žijícího v hloubkách. V Iz 27,1 vyjadřoval meč, který měl být zdvižen proti „livjatánovi, hadu útočnému, livjatánovi, hadu svinutému... [a] draku v moři“; s největší pravděpodobností nadcházející soud nad Asýrií (zemí rychlého Tigridu), Babylónií (svinutého Eufratu) a Egyptem (*tannīn* = drak, netvor; stejně jako v Ez 29,3; 32,2). Je možné, že zde Izajáš oznamuje Boží soud nad těmito pohanskými zeměmi jazykem starověkého keanaanského mýtu o tom, jak Baal zabil Lótana či livjatána, a mnoha mezopotámských pověstí o zabíjení draků a hadů (Labbu, Zu atd.), nemluvě o egyptském svržení Apopa. Odsuzuje je tedy pomocí jejich vlastních obecně rozšířených představ. V Jb 26,13 je spojení „létajícího hada“ s oblohou nejisté. Vzhledem k tomu, že had může označovat satana (sr. I výše a Zj 12,7–10.14n; 20,2), lze zde uvažovat o jeho alterna-